

La Presència de l'Antic Egipte en l'art Occidental

2n de Batxillerat
Institut Arquitecte Manuel Raspall
Cardedeu, Vallès Oriental

Agraïments

Després de la realització d'aquest treball de recerca, m'agradaria agrair l'ajuda que m'han proporcionat a la meva tutora del treball, la professora Mercè Oriach, als meus pares i avis, per escoltar la lectura de la redacció del treball i els seus suggeriments, i per últim, al Museu Egipci de Barcelona per deixar-me accedir a la seva biblioteca.

Índex

0.Introducció.....	5
1.L'Antic Imperi egipci.....	7
1.1. Religió.....	7
1.2. Història.....	8
2.Les Arts plàstiques amb elements egipcis en diferents períodes.....	12
2.1. Antiga Grècia.....	12
a. Koré i Kuros.....	13
b. L'esfinx.....	16
c. La doble flauta.....	19
d. Els Cavalls.....	21
2.2. Edat Mitja, el Romànic i el Gòtic.....	23
a. El Judici Final.....	24
b. El déu Anubis i Sant Miquel Arcàngel.....	27
c. L'ull que tot ho veu.....	29
d. La Verge de la llet i Isis i Horus.....	30
2.3. Edat Moderna, el Renaixement i el Barroc.....	34
a. L'Escola d'Atenes.....	35
b. La Visió de la Creu.....	39
c. Les divinitats Lunars.....	41
d. Ptolomeu II a la Biblioteca d'Alexandria.....	44
2.4. Edat Contemporània, el Neoclàssic.....	47
a. Retrat de Napoleó Bonaparte.....	49
b. L'Antiga Roma.....	51
c. El tribunal dels Uffizi.....	55
d. Retrat de Jean-François Champollion.....	57
3. Cleopatra, la seva evolució pictòrica al llarg de la història.....	60
4. Conclusió.....	71

5. Bibliografia i Webgrafia	73
Glossari.....	76
Sumari d'il·lustracions per ordre cronològic.....	80

0. Introducció

L'Antic Egipte és un món que sempre ha cridat l'atenció als infants. La cultura de les piràmides i les mòmies és tan diferent a la nostra, que de petits ens atrau com un iman. Tot i així, al fer-nos grans l'interès queda en un viatge a Egipte com ha simple turista. No obstant, jo no vull ser una visitant passatgera en un món tant gran i amb tantes possibles investigacions com és el passat d'Egipte.

Ja des de petita aquest fragment d'història em va captivar i vaig prendre la ferma convicció de dedicar-me a l'egiptologia. Així que, quan van donar-me la opció de fer un treball prou extens com per aprendre coses noves i sobre el tema que jo decidís, no vaig dubtar ni un moment, el tema tindria relació amb l'Antic Egipte.

Ara bé, el treball no podia ser tan general, l'havia de definir més i per tant especialitzar-me en alguns dels àmbits de la cultura egípcia. A més, havia de trobar una hipòtesis, la qual afirmar o desmentir.

Després de passar força temps pensant, va aparèixer un altre element que havia descobert feia relativament poc, però que m'encantava, l'art.

Així que, podia relacionar l'Antic Egipte i l'art? Hi havia alguna possibilitat de fer un treball de les dues coses?

Finalment, vaig poder definir el tema del treball i la seva hipòtesis; La civilització de l'Antic Egipte ha estat present en les arts plàstiques de diferents períodes de la història d'Europa, tot i que no sempre de manera conscient o directe.

Els períodes històrics que s'estudien en aquest treball, són: l'Antiga Grècia, el Romànic i el Gòtic, el Renaixement i el Barroc, i finalment, el Neoclassicisme.

A partir d'aquí, vaig començar amb la realització del treball, la qual ha tingut dues parts.

D'entrada, vaig portar a terme una recerca a partir de diferents fonts primàries, digitals i en paper. Aquesta va ser la part més extensa.

La segona etapa va consistir en triar i ordenar la informació cercada per elaborar la seva redacció.

Seguidament de realitzar els dos passos anteriors, vaig estructurar treball de la següent manera:

Com a primera secció, dividida en dos aparats s'hi troba la història i la religió d'Egipte en temps antics.

A continuació, s'observa una segona secció força extensa, dividida en quatre apartats segons la cronologia, els quals contenen quatre obres d'art analitzades per tal de cercar-hi elements d'origen egipci.

Seguidament, la tercera secció és un anàlisi detallat de la presència de Cleopatra en les pintures que es troben des del Renaixement fins als inicis del segle XX.

Així i tot, a l'hora de la cerca i la redacció del treball m'he trobat amb un seguit de dificultats. Primerament, en els períodes de l'Imperi egipci, l'antiga Grècia i l'Edat Medieval, la recerca de dates i noms dels autors de les obres ha estat força difícil, atès que per la seva antiguitat moltes dades s'han perdut.

Per altra banda, moltes de les obres que exposo en aquest treball no són conegudes, per tant la cerca d'informació sobre elles ha estat força complicada.

Però, malgrat totes les dificultats que m'he trobat, la realització d'aquest treball ha estat molt interessant i realment he gaudit durant la seva elaboració, i espero que els seus lectors també el trobin tant interessant com m'ha semblat a mi.

1.L'Antic Imperi egipci

1.1. Religió

Antigament, la cultura egípcia posseïa més de mil déus. A causa de les diverses unions territorials que es van produir al llarg dels tres mil·lennis de la seva història . No obstant, Egipte, quasi no va alterar la seva religió original, comparat amb moltes altres cultures d'una persistència comparable.

Durant els tres mil·lennis de cultura, els egipcis, no van suprimir a cap déu, tampoc en van substituir, ara bé, si que van introduir déus nous, els quals eren una variació del déu original, que es va conservar. Un exemple, és el déu Ra, que amb el temps es va fusionar amb el déu Amon, creant Amon-Ra, la divinitat principal del panteó egipci.

L'origen de tot, es troba en el mite de la creació. Té diverses versions, que han anat sorgint amb el pas del temps, amb els llocs de procedència, i amb les diverses interpretacions dels historiadors grecs, que en la majoria dels casos, el van anar deformant. Malgrat tot, hi ha una versió que s'ha mantingut força fidel a la original, la qual és una de les versions més esteses a l'Antic Egipte. Comença parlant de Nun, un oceà adormit que contenia tots els elements de l'univers. Quan per fi es va despertar, va prendre consciència de si mateix, i es va anomenar Ra. Com que es sentia sol, del seu alè va néixer Shu, l'aire, i de la seva saliva Tefnut, la humitat. Tot seguit, els va enviar a l'altre banda de Nun.

Cansat, Ra, va fer emergir una illa on reposar. La va anomenar *Kemet*¹. A més, com que havia sorgit de l'aigua, va decidir que també viuria d'ella i va crear el Nil.

Mentrestant, Shu i Tefnut van tenir fills, Geb, la terra, i Nut, el cel i la nit. Els dos germans, es van enamorar i es van casar, però Shu, gelós, es va interposar entre els dos, separant-los eternament. Tot i així, no va poder evitar que Nut tingués als fills engendrats per Geb, i aquets van ser: Isis, deessa de la maternitat i la màgia, Osiris, déu dels morts, Neftis, la foscor, i Seth, la destrucció i el mal.

¹ Kemet: terminologia egípcia que significa "terra negra" i que equival al nom "Egipte".

Ra, havia enviat a un del seus ulls, a buscar a Shu i Terfnut. Tanmateix, quan va tornar, va veure que el seu lloc ja estava ocupat. L'ull trist, va començar a plorar, de les seves llàgrimes van néixer els homes i les dones. El déu, al veure plorar a l'ull, se'l va posar al front, tornant-se el Sol.

I així, cada dia, Ra travessava el cel, Nut, amb la seva barca transportant al Sol. Fins que Nut s'empassava la barca i navegava pel Duat², on travessava dotze portes³. Si sobrevivia a la lluita amb Apofis, les tenebres del Duat representat com una serp gegant, i sortia del inframón, el sol tornava a sortir. Per això, Ra va engendrar a Maat, deessa de la justícia, per lluitar contra Apofis cada nit.

1.2.Història

"Egipte és un regal del Nil" va dir Herodot⁴, i no s'equivocava. Fins i tot abans de la seva unificació, en la seva era Predinàstica, 3000-3100 aC., quan el gran imperi egipci no era més petites comunitats anomenades *hesp*, aquestes ja es nodrien del riu.

Aquestes petites comunitats es van anar unint, fins que va arribar Narmer, 3100-3050 aC., el primer faraó de la història, que va unir el territori de l'Imperi egipci, a partir de la unificació econòmica i religiosa de l'Alt i el Baix Egipte. Aquesta va ser la primera dinastia.

Paleta de Narmer, 3100-3050 aC.

² Duat: concepte de la mitologia egípcia que equival al inframón.

³ Les dotze portes del Duat: representen les dotze hores de la nit on el Sol esta amagat.

⁴ Herodot: Consultar el Glossari.

A la tercera dinastia, sota el regnat de Zoser, entre 2665 i 2645 aC., va destacar Imhotep, primer metge i arquitecte de la història, que a Grècia es va divinitzar amb el nom de Escolapi. Aquest erudit va crear el plans de construcció de la primera piràmide, la Piràmide esglaonada de Sakkarah, atès que anteriorment les tombes eren mastabes⁵ o túmuls coberts amb grans quantitats de sorra.

Ja al 2589 aC., a la dinastia IV, puja al poder Keops, conegut per la construcció de la gran piràmide de Giza. Els dos faraons que el succeeixen són Kefrén i Miceri, també famosos per la construcció de dues piràmides més i de l'esfinx.

Tot i així, no és fins a la Dinastia XI, amb els faraons Mentuhotep primer i segon, entre 2119 i 2040 aC., que Egipte va expandir les seves rutes de comerç cap el Mar Egeu. Aquí va començar el comerç amb els Minoics.

No obstant, Egipte també va rebre tot un seguit d'invasions per part d'altres pobles del pròxim orient, va poder rebutjar-ne moltes, però els Hicsos⁶ van dominar l'Alt Egipte entre 1645 i 1580 aC.. En aquest període els faraons es van veure obligats a regnar des del Baix Egipte. Aquesta època, que equivaldria a la dissetena dinastia, s'anomena la dinastia fantasma, ja que es desconeixen gran part dels faraons que van governar, a causa de la invasió.

Ja a la dinastia XVIII, després de que el faraó recuperés tot el territori egipci, es va arribar a un dels punts àlgids de l'imperi, que va començar Hatshepsut, la única dona que va arribar a faraó, ja que va governar en nom del seu fillastre, atès que ell era massa petit.

Les representacions que s'han trobat d'aquesta faraó sempre són amb roba d'home i barba postissa, fins i tot, en més d'una escultura s'ha estat representada amb cos d'home.

⁵ Mastaba: Consultar el Glosari.

⁶ Hicsos: poble procedent de Síria.

Poc després del seu govern, va arribar al tro Akenaton amb la seva primera dona, Nefertiti. Aquest faraó acostuma a destacar en la història de l'Antic Egipte, ja que va intentar crear una religió monoteïsta amb el déu Amon. I així va ser, durant el seu regnat entre 1372 i 1354 aC., es va prohibir el culte a qualsevol divinitat que no fos Amon.

A l'arribar-li, el va succeir el seu fill Tutankamon, el qual va restaurar la religió politeïsta i va morir amb només divuit anys en circumstàncies molt misterioses, hi ha experts que afirmen que va ser assassinat.

Al 1314 aC., va començar la Dinastia XIX, on cal destacar al faraó Ramsès II, el qual va rebutjar un gran nombre d'invasions Hitites i Palestines, i va construir grans obres d'arquitectura i enginyeria, entre elles Abu Simbel.

A partir d'aquesta dinastia Egipte entra en decadència, que no sembla superar fins a la Dinastia XV, 716 - 666 aC., també coneguda com la Dinastia negra, ja que en aquest període els faraons procedien del regne de Núbia.

Entre 524 i 404 aC. Egipte va estar sota domini Persa. Un dels faraons que va governar en aquest període va ser Dario I, que va reconstruir el canal que unia el Mar Mediterrani amb l'Oceà Índic.

Tot i que l'exèrcit egipci va poder expulsar als Perses, no va durar gaire. Al 378 aC. van tornar a envair Egipte, fins que al 333 aC. va arribar Alexandre el gran.

Durant el seu regnat, 333-323 aC., va normalitzar l'economia, afectada per les invasions anteriors, i va fundar la gran ciutat d'Alexandria, que va esdevenir a capital d'Egipte fins al final de l'Imperi.

Al morir, el seu regne es va dividir, deixant als seus generals com a governants de cada territori.

A Egipte va governar el general Ptolomeu Lagos, primer faraó de la Dinastia Làgida, última dinastia de l'Imperi Egipci que va acabar amb el regnat de Cleopatra VII, quan el país va passar a ser una província Romana al 31 aC..

2.Les Arts plàstiques amb elements egipcis en diferents períodes

2.1. Antiga Grècia

Quan neix un gran nació, aquesta encara no és "gran", i tampoc és "nació", sinó que només és una petita civilització que busca un lloc on assentar-se. Així és com va començar Grècia.

Al 2600 a. C. va néixer la civilització Minoica a Creta, però es va veure obligada a emigrar cap a la península del Peloponès on va establir els fonaments de la cultura grega, es van anomenar hel·làdics. Aquests, van començar a expandir-se i a envair pobles força primitius, el Dòric, situat a les illes del mar Egeu, i el Micènic, situat a Micenes.

Durant l'època fosca, entre el 1200 i el 800 aC., aquets pobles van emigrar cap a la península del Peloponès i es van fusionar amb els hel·làdics, i així va néixer la cultura de l'antiga Grècia tal i com la coneixem.

Amb el temps, Grècia va esdevenir a una nació molt poderosa, que va conquerir gran part del Mediterrani i del Mar Negre. A més, tot i que aquets territoris eren colònies, els grecs, van instaurar-hi el sistema de les Polis, ciutats estat, que es regien a partir d'un pseudodemocràcia.

Ara bé, la política no va ser l'única innovació en la societat. A Grècia va néixer la filosofia i la ciència, i es van deixar enrere les explicacions mitològiques i els fets inexplicables.

També, van tenir grans autors de poesia èpica com és Homer, i grans arquitectes com Fídies, constructor del Partenó.

No obstant, tot imperi té un final. La fi del gran imperi grec va ser a mans del macedoni Alexandre Magna, que va conquerir tot Grècia, i aconseguir arribar fins a l'Índia. A partir d'aquest període, tot i que Alexandre va conservar el sistema social grec, Grècia va deixar de ser important. Les grans ciutats de Grècia van quedar minimitzades en política, filosofia, ciència.... en lloc seu, van destacar les ciutats d'Alexandria i Pèrgam.

a. Koré i Kuros

Durant el període Arcaic (VII - VI aC.), Grècia, va començar a esculpir intentant imitar la figura humana. L'escultura més antiga que s'ha trobat fins al moment és d'una *Kore*⁷ que data del 650 aC. i que és clarament d'influència egípcia.

La *Kore* en qüestió l'han anomenat "Dama d'Auxerre", prové de Creta, esta feta de pedra calcària i el seu autor és desconegut.

Al observar-la, podem notar diverses similituds amb les escultures de dones egípcies.

Kore, dama d'Auxerre

Escultura de granit de la reina Nefertiti

La *Kore*, es una escultura exempta tallada sobre pedra. Està dempeus, en una posició totalment hieràtica. La part més treballada de l'escultura és la frontal, això comporta que l'escultura sigui simètrica (deixant de banda la posició del braç).

El seu cabell es representat de manera geomètrica (en forma "U" invertida), i la seva expressió facial es compon per uns ulls molt ametllats i el somriure arcaic.

El seu cos és molt recte, ja que l'únic moviment apreciable és el braç dret sobre el pit. Les corbes del cos acaben a la cintura, que és on comença la part inferior del *peplos*⁸. Finalment, a la base, es poden veure els peus.

⁷ Kore: dona jove.

L'escultura egípcia és una representació de la reina Nefertari esposa de Ramses II⁹. És una escultura exempta tallada sobre pedra. També està dempeus i en posició hieràtica. Igual que la Kore, la part més treballada de l'escultura és el frontal.

El cabell, en forma geomètrica de "U" al revés, està decorat amb una serp que és el símbol reial que identifica a la portadora com a reina, seguidament veiem les arracades de forma circular.

El seu cos és simètric, ja que, exceptuant el ceptre de la mà esquerra i el peu esquerre avançat, es pot dividir en dos parts totalment iguals.

De la mateixa manera que van esculpir dones, els homes també van ser representats. El *Kuros*¹⁰, més antic és del 575 aC. i també es pot comparar amb l'escultura masculina egípcia.

El *Kuros* s'anomena, "Kuros de Tenea" va ser esculpit pels tallers de la ciutat de Corinti, a la península del Peloponès

L'escultura egípcia és una talla de pedra calcària. No és exempta, ja que només està treballada de manera frontal, està dempeus.

El cabell té forma geomètrica, el seu rostre és totalment inexpressiu, a més l'escultura es totalment hieràtica.

El coll es poc visible, però les formes del cos masculí son molt notables, té un braç una mica més avançat que l'altre i porta els punys tancats. Té un cama més endavant, com si fes un pas.

El Kuros de Tenea, és un escultura exempta i dempeus tallada sobre marbre. Porta el cabell llarg, recollit amb trenes que li dona una forma força geomètrica. El seu rostre és poc expressiu, l'únic que el caracteritza és el somriure arcaic i els ulls ametllats.

⁸ *Peplos*: Túnica grega.

⁹ Ramses II: Consultar el Glossari.

¹⁰ Kuros: Home Jove.

Té els braços al costat del cos, i pota els punys tancats. Va despullat, i té una cama més avançada que l'altre, els músculs i formes de les cames estan molt ben perfilades.

Estàtua de Ranofer, 2450 aC.

Kuros de Tenea

En conclusió, la semblança entre les escultures egípcies i les gregues arcaiques és força notòria, i això es deu a la gran influència egípcia que tenia Creta en aquells moments i que seguidament es va estendre per tot Grècia.

L'època arcaica, és el període on els grecs comencen a evolucionar l'escultura, com ha base utilitzen el model egipci. Aquest model l'aconsegueixen gràcies a la proximitat entre l'illa de Creta i Egipte, aquesta contigüitat va fer que el comerç entre les dues civilitzacions fos molt més senzill, cosa que va permetre que la cultura grega adquirís característiques egípcies.

b. L'Esfinx

La mitologia grega va anar evolucionant durant els dos mil anys que va persistir. Es van suprimir Déus, se'n van crear de nous, i també van agafar éssers mitològics i divinitats d'altres cultures i les van adaptar a la seva religió. Un element molt clar d'aquest traspàs de figures religioses, és l'esfinx.

L'esfinx és una criatura d'origen egipci que està representada amb cap generalment d'humà i cos de lleó, el seu nom original és *Shesep-anj*, que vol dir "imatge viva" a causa de la seva simbologia religiosa.

Les esfinxs són sinònim de reialesa i poder, ja que el cap humà sempre era d'un faraó i el cos de lleó representava el poder i la força. A més, eren associades al més enllà, atès que eren les encarregades de vetllar pel difunt en l'altra vida. Per tan tenien un paper de guardies.

L'esfinx més coneguda popularment és la de Giza, situada davant de les piràmides, és la representació del Faraó Khefren i s'encarrega de protegir la seva tomba.

Esfinx de Giza, del faraó Khefren del la IV dinastia (2500-2400 a.C.)

A Grècia l'esfinx és lleugerament diferent, continua tenint el cos de lleó i el cap d'humà, però és el cap de dona, a més se li afegeixen ales. I no només canvia la forma, sinó que el simbolisme religiós es torna contrari, els grecs consideren a l'esfinx un monstre que devora homes, com explica el mite d'Edip i l'Esfinx.

<<...Edip es dirigeix cap a la ciutat de Tebas. Quina hi arriba es troba que a l'entrada de la ciutat hi ha una criatura monstruosa que ha enviat la Deessa Hera, esposa de Zeus, per castigar a Tebas a causa del mal comportament del seu rei (tenir relacions amb un altre home). Aquest monstre, és l'esfinx, amb cos de lleó i cap femení devora als habitants que intenten sortir o entrar a la ciutat, però, abans de devorar-los, els planteja una enigma, si el resolen poden salvar la vida, malauradament, ningú ha aconseguit desxifrar-lo. Edip arriba davant seu, ella li planteja la primera endevinalla: "Quin és l'animal que al matí camina amb quatre potes, al migdia amb dues i a la nit amb tres, i que com més potes té, més dèbil és?" Edip, després de pensar-ho, contesta: "L'home, quan és petit camina a quatre grapes, quan és gran a dues i quan ja és vell en té tres.". L'esfinx, s'enfada i li planteja un altre pregunta "Són dues germanes, una d'elles engendra a l'altra, i l'altra, a la vegada, es engendrada per la primera." Edip, torna a pensar-ho i respon "El dia i la Nit!". L'esfinx, aquest cop ja derrotada perd el control sobre si mateixa i es llença per un penya-segat.... >>

Ceràmica grega de figures vermelles representant el Mite d'Edip i l'Esfinx. (480-470 aC.)

En suma, la transició de figures mitològiques , en aquest cas de l'esfinx, té forces justificacions. Si ens remuntem als inicis de la nació grega podem deduir que la proximitat entre les illes gregues i Egipte va permetre el comerç, i al mateix temps la relació entre cultures, per aquest motiu l'apropiació de criatures mitològiques o divinitats es va poder produir fàcilment.

A més, quan va néixer la Historiografia al segle V aC. es van realitzar molts viatges a Egipte, com els d'Herodot i Posidoni de Rodes, dels quals en van sorgir grans descripcions de la seva cultura, per tant la cultura grega va tenir l'oportunitat de adquirir més elements egipcis.

Tot i així, l'apropiació només es va realitzar per part dels Grecs, ja que la seva cultura encara estava en un estat de formació, mentre que la cultura egípcia ja estava totalment formada i a finals de la seva història.

c. La doble flauta

El paper de la música a l'antiga Grècia, era força destacat. Les seves representacions mitològiques, les podem veure amb el Déu Apol·lo, sempre representat amb una lira, o amb el naixement de les Muses, deesses inspiradores. Així mateix, fins i tot la creació de les eines necessàries per crear-la, els instruments, era atribuïda als Déus, com podem veure ens els mites del Déu Hermes.

La utilització d'aquest art, era molt freqüent en qualsevol àmbit, des de la celebració d'uns Jocs fins a les cerimònies religioses, passant pels teatres i la utilització popular. Com podem observar en la ceràmica següent, on l'heroi Hèrcules descansa, mentre la Deessa Atena li serveix beguda i un criat interpreta una peça musical.

Ceràmica Grega del període Hel·lenístic. Hèrcules descansant.

Cal remarcar la importància del instrument musical que esta utilitzant el criat, la doble flauta o *Aulos* en grec, pel fet que el seu origen és egipci, com es pot demostrar amb la pintura següent.

La doble flauta, anomenada *zummarah* a l'antic Egipte, consistia en dos canyes unides per una llengüeta que permetia crear un so duplicat.

Pintures de la tomba del sacerdot Nebamun,
daten del 1400 aC.

Tot el que se'n sap d'aquest instrument i de la música en general, és el poc que s'ha trobat en papirs i pintures funeràries, ja que els experts creuen que el coneixement de la música es transmetia de mestre a alumne de manera oral.

Tot això és deu, a la categoria social que posseïen els músics. Aquets, en l'època faraònica eren un grup reduït i molt ben considerat, atès que pels egipcis, la música no només era per a la diversió de la reialesa i/o noblesa, sinó que també era utilitzada en temples per la comunicació amb els morts. Això, va portar a molts músics a ser sacerdots de diferents temples, o a ser un músic de la cort faraònica, i molts d'ells van gaudir de forces privilegis, com el de ser representats en les estela funeràries dels faraons, o fins i tot el de ser enterrat en un tomba ben elaborada.

Un exemple n'és el cantant Kahay, (2460 - 2420 aC.), el qual va formar part de la cort de tres faraons¹¹ de la cinquena dinastia, a l'antic imperi, a més va esdevenir sacerdot de la deessa Hathor. Finalment va ser enterrat a la necròpolis de Saqqara, juntament amb la seva germana Nefer, que va ser cap de músics.

¹¹ *Nyuserre Ini, Shepsekare Isi, i Neferirkare kakai* faraons de la dinastia V

d. Els Cavalls

L'art grec sempre ha tingut influències de forces cultures, una d'elles i pot ser la que més el va influenciar als inicis de la nació, va ser l'art egipci.

Ja hem vist diversos elements que trobem a la societat grega, però que tenen un origen egipci, i a continuació en trobem un altre.

Les representacions pictòriques de les curses de quadrigues, tenen un aspecte que podem veure que té moltes similituds amb la representació egípcia d'aquest.

Relleu Egipci de Ramses II, temple d'Abu Simbel, 1284 aC.

Ceràmica grega de figures negres, *auriga*, s.VI aC.

Si ens centrem en els cavalls de l'atuell grec, en podem destacar el número de potes, atès que són el que mostren que hi ha més de dos cavalls, n'hi han quatre com podem comprovar al contar, (vuit potes al davant i vuit al darrera). Les cues dels cavalls també en són una prova.

Aquest mateix estil de representació també el trobem en relleus i pintures egípcies, com podem veure en la imatge de la dreta, on el tercer faraó de la dinastia XIX, Ramses II apareix caçant. En aquest relleu inicialment només veiem un cavall, però si ens fixem en el número de potes i de cues que té ,(vuit potes i dues cues), podrem notar que n'hi ha dos, no un.

Com en les similituds anteriors, aquesta també podria ser a causa del contacte entre cultures que es va donar a inicis de Grècia, a causa del comerç. A més per reafirmar aquest contacte tenim, el que els filòsofs anomenen, el pas del mite al logos on els pensadors grecs van sostreure tota credibilitat a la mitologia i la van atribuir a la ciència, atès que el contacte entre cultures els va fer veure que hi havia diverses religions que atorgaven la creació del món a mites completament diferents i que tot i així la seva societat funcionava igual de bé. Així que per conèixer aquesta mitologia i poder comparar-la amb la seva va ser necessari un contacte entre les cultures que tant podria haver sigut pel comerç, o per viatges realitzats per personatges concrets.

2.2. Edat Mitja, el Romànic i el Gòtic

Al segle XVI, els Renaixentistes van anomenar, de manera despectiva, "Edat Medieval" a l'època que els precedia, perquè va ser un període de retrocés en quasi tots els àmbits artístics, socials i econòmics.

En el segle III dC. Roma es trobava en una greu crisi política i social, els pobles germànics, també anomenats bàrbars, van beneficiar-se de la situació i van començar a envair territoris de l'imperi, fins que al 476 dC. finalment va caure el gran Imperi romà d'occident i va es va iniciar l'Edat Medieval.

Va ser un període fosc comparant-lo amb l'Edat Antiga; es va instaurar el sistema feudal, les corts reials exigien impostos massa alts i fomentaven la servitud.

Es va imposar el cristianisme, i l'església va passar a dominar tota la societat, era més poderosa que el propi monarca. Al 1184 dC. es formà la Inquisició que perseguí a qualsevol que el clero consideres heretge.

El poble, que només vivia del camp, es veia obligat a viure en una situació precària on, quan no hi havia una guerra, hi havia una epidèmia, com ara la pesta negra al 1347 dC. que va acabar amb mig continent europeu.

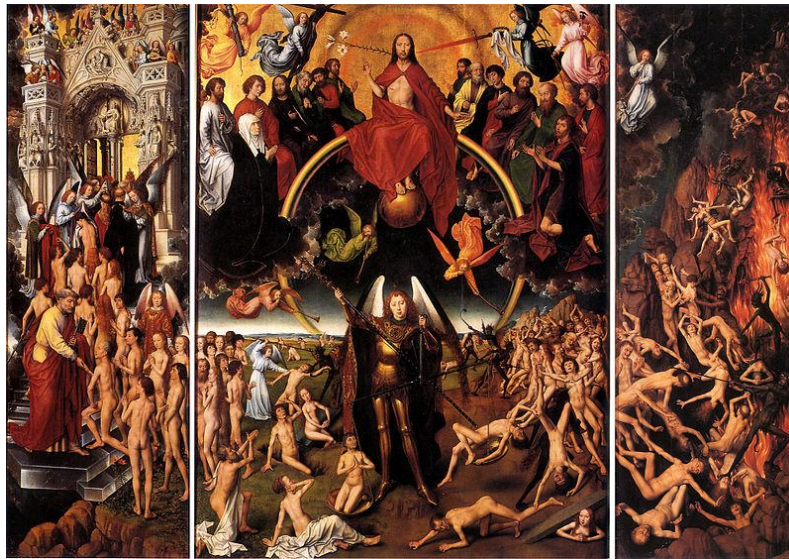
Les ciències i les arts van patir un greu retrocés, ja que es van abandonar els models clàssics. L'estudi anatòmic va ser atribuïda al diable, per tant estudiar-lo era un acte d'heretgia i mereixia un càstig. A les arts plàstiques es va prohibir qualsevol nu, es va perdre la perspectiva i el realisme en la pintura i a l'escultura va desaparèixer tota la naturalitat.

Finalment, aquesta època negra va acabar amb la caiguda de Constantinoble al 1453 dC. i amb el descobriment d'Amèrica al 1492 dC. per l'explorador català Cristòfol Colom.

a. El Judici Final

L'època fosca va representar tot un triomf pel Cristianisme que va esdevenir a l'única religió permesa a tot Europa. Això va comportar, que la societat fos extremadament influenciada, qualsevol art era inspirat en el teocentrisme, com poden veure en les obres de *Sant Joan de Cruz* o Ramon Llull.

Una de les temàtiques religioses que més es va tocar, sobretot en pintura, va ser el Judici Final.

El Judici Final de Hans Memling
1466, Gòtic primitiu

L'Apocalipsi, el darrer llibre del Nou testament, és el que narra la fi del món, seguit del Judici Final, on Jesucrist, acompanyat dels seus àngels, baixa a la Terra a jutjar la humanitat, quan els morts tornen a la vida. Ànima, per ànima, l'arcàngel Miquel les pesa a la balança on es decideix el seu destí etern, el Cel o el Infern.

A la representació de Hans Memling, poden veure que hi ha dues figures centrals, Jesucrist a la part superior com a jutge suprem, presidint l'escena i acompanyat dels dotze apòstols, la Verge i Juan Baptista.

Seguidament, a la part central inferior troben a l'arcàngel Miquel que pesa les ànimes en una balança. Les ànimes un cop jutjades, si se'ls ha premiat amb el cel es dirigeixen a la part lateral esquerra on Sant Pere els rep i uns àngels els

vesteixen per entrar al paradís. No obstant, si se'ls ha condemnat al infern, al panell lateral dret, els dimonis i les flames els arrossegueu cap al càstig etern.

Ara bé, aquest judici espiritual no és el primer existent, hi ha un judici dels morts, molt més antic que el propi Jesús de Nazaret, que pertany a la mitologia egípcia.

El Judici d'Osiris és el equivalent al Judici Final del cristianisme, vist que la seva composició en les representacions és molt semblant i la seva simbologia es quasi la mateixa.

Judici d'Osiris - paper, Llibre del Morts

La psicòstasi egípcia esta presidida pel déu Osiris, que es troba a la part lateral dreta, on està acompanyat d'un petit grup de jutges que es troben davant seu, sobre una flor de paper.

A continuació, a la part central hi ha la balança on *lb*¹² es pesat, se'l posa al plat esquerre de la balança, a l'altre si posa la ploma de la justícia de la deessa Maat. El resultat és registrat per Thot el déu escriba.

Si els dos plats queden al mateix nivell el difunt ha estat just i bo durant la seva vida a la Terra i per tant pot entrar a *Aaru*¹³, el regne d'Osiris.

Altrament, si el resultat és dolent el cor del mort es devorat per Ammyt, monstre amb cap de cocodril, part superior de cos de lleó i la part inferior d'hipopòtam.

¹² *lb*: Terminologia egípcia que designa el cor com ha part del cos on es troben els sentiments.

¹³ *Aaru*: Terminologia egípcia que designa el paratge que equival al paradís cristià.

La simbologia i representació dels dos Judicis es similar, els dos tenen un déu que els presideix com a jutge suprem acompanyat d'un grup de jutges secundaris, la balança i el càstig a les ànimes malvades també són semblants.

Aquesta similitud entre dues religions tant diferents pot tenir diverses explicacions, tot i que la més rellevant és la influència romana.

La influència romana es deu a l'època en la qual l'imperi romà va estar en contacte de primera mà amb la mitologia egípcia, i d'aquí van agafar-ne elements i els van integrar a la seva cultura, com es pot demostrar amb el nom "psicòstasis" que defineix el judici de les ànimes, i que va passar d'Egipte al Llatí directament. A més, posteriorment es van poder transmetre al cristianisme en l'últim període de l'Imperi, on alguns dels emperadors, com és Constantí I, (227-337 dC.), van permetre el culte a Crist que es començava a formar, per tant aquets van poder obtenir les similituds mitològiques d'aquest contacte indirecte amb Egipte.

No obstant, també s'ha de destacar d'importància de l'església Copta, egipcis cristians, que va néixer aproximadament als voltants del segle I d.C., aquest seria un contacte directe que permetria al cristianisme adaptar la mitologia egípcia al monoteisme, com es pot veure en les representacions anteriors on, Jesús i Osiris estan asseguts en móns diferents a la resta de personatges que els acompanyen.

b. El déu Anubis i Sant Miquel Arcàngel

Derivant de l'observació anterior entre els dos judicis, ens tornem a centrar en las similituds religioses de dues cultures separades per dos mil anys d'història.

Així doncs, entre figures tan importants en les dues mitologies com són; el déu Anubis i l'Arcàngel Sant Miquel es pot crear un paral·lelisme.

Fragment de l'església de Sant Miquel de Soriguera
(Cerdanya)

Anubis i Ammyt en el Judici d'Osiris, Papir,
Llibre dels Morts

L'arcàngel Sant Miquel és un dels quatre arcàngels existents en la doctrina cristiana. Té el títol d'*arcàngel* per ser el príncep dels àngels i cap de les tropes celestials que s'encarregaven de protegir a cel i l'església universal, atès que va ser ell el que va expulsar el dimoni del cel:

"Va haver-hi una gran batalla en els Cels, Miquel i els seus àngels lluitaren contra el Drac. També el Drac i els seus àngels van combatre, però no van prevaldre. No va haver-hi cap més lloc en els Cels per ells. Va ser llençat el Drac, la Serp antiga, l'anomenat Diable i Satan, el seductor del mon sencer: va ser llençat a la terra i els seus àngels amb ell."
(Apocalipsis 12, 7-9)

Tot i que, aquesta no és la seva única aparició en d'Apocalipsis. Sant Miquel Arcàngel també és el guardià de la balança durant el Judici Final, ell vigila els plats quan es pesa l'ànima.

Per altra banda, trobem al déu Anubis, divinitat egípcia amb cap de xacal. Plutarc, historiador grec del segle I dC., creia que se li va atribuir aquet animal a causa del comportament del xacal de desenterrar les tombes per alimentar-

se, i de la funció del déu, ja que és el que s'encarrega d'embalsamar els faraons i pesar els seus *lb* amb la balança. A més, també va esdevenir a general de l'exèrcit d'Osiris durant els seus viatges civilitzadors¹⁴.

Vistes les característiques dels dos personatges, podem concloure que Sant Miquel Arcàngel ha adquirit aquets atributs egipcis, a partir del Coptos¹⁵, atès que des de la seva formació han fet de pont entre la mitologia egípcia i el cristianisme.

¹⁴ Viatges civilitzadors: Consultar el Glossari.

¹⁵ Coptos: Egipcis cristians.

c. L'ull que tot ho veu

Les diverses mitologies que han aparegut durant la història, sempre han tingut trets en comú, un d'ells és la riquesa de criatures sobrenaturals. En cas de la teogonia cristiana hi apareixen els àngels, els quals tenen un ordre jeràrquic segons el seu poder i la seva proximitat a Déu.

Els serafins són àngels que posseeixen tres parells d'ales, totes cobertes d'ulls. Són els segons en la categoria angelical, atès que els àngels més importants són els querubins¹⁶, els guardins de la gloria de Déu.

Detall de la pintura al fresc:
El Pantocràtor de Taüll, 1123 dC.

Els serafins són els àngels que vigilen a la humanitat, són denominats com els ulls de Déu. Cada parell d'ales que té simbolitzen una cosa diferent: el primer parell d'ales els cobreix el rostre, ja que són les criatures més belles de l'univers i només Déu els pot contemplar. El segon parell d'ales són les que utilitzen per volar, en la representació del serafí que acompanya al pantocràtor de Taüll, aquest parell d'ales no està representat. Per últim, el tercer parell d'ales els cobreix part del cos i els peus, per simbolitzar l'eterna humilitat i el seu amor per Déu.

¹⁶ Querubins: són àngels representats amb cos de nen i quatre ales, tot i que també es troben representacions només amb dues ales.

Tanmateix, l'ull, sempre associat a la vigilància, ja va ser un element que van destacar els egipcis en les seves simbologies i teogonies.

A la mitologia egípcia hi apareixen dos ulls molt característics, el primer i el més famós és l'ull Udjat o ull d'Horus, el qual és un amulet funerari que protegeix al difunt en el seu viatge al més enllà. Altrament, trobem l'ull de Ra, present en el mite de la creació. Aquest ull, s'encarrega de vigilar la terra i els déus i acompanyar a Ra. Pot tenir diverses formes, pot ser igual a l'ull Udjat o ser un disc solar, també pot estar acompanyat de la característica cobra daurada.

Ull Udjat,
museu del Louvre, París.

Com es pot deduir, els ulls que trobem a les ales dels serafins han evolucionat des de l'ull de Ra, però amb un pas entre mig que equival al mite del gegant Argos, en la mitologia Grega:

<< Argos era un gegant que posseïa més de cent ulls. Fins i tot quan dormia només tancava la meitat dels ulls, mentre la resta d'ulls vigilaven. Estava a les ordres de la deessa Hera.

Un dia, la reina de l'Olimp li va encarregar vigilar a la sacerdotessa Lo, ja que Zeus s'havia fixat en ella. El déu, va intentar aproximar-se a la noia, però Argos sempre vigilava, fins que Zeus, ja cansat, va encarregar-li a Hermes, déu missatger, que mates al gegant.

Hermes va aproximar-se a Argos mentre dormia, amb la seva música va adormir la resta d'ulls que tenia oberts, seguidament el va decapitar.

Quan Hera va saber el que li havia passat al seu fidel servidor, va voler que tothom el recordes. Va agafar tots les seus ulls i els va col·locar a les plomes del Paó reial.>>

Així doncs, la presència dels ulls vigies a la religió cristiana és una herència indirecte d'Egipte, vist que, la mitologia grega va adquirir aquest element del període faraònic, i que probablement els romans van plagiar-ho, fins que en el període de transició, a l'Antiguitat tardana, els cristians van poder acomodar-ho al monoteisme.

d. La Verge de la llet i Isis i Horus

El cristianisme, juntament amb el Islam i el Judaisme, és una de les religions monoteistes més estesa al món. No obstant, en aquesta religió hi ha altres personatges que reben un culte quasi tan gran com és la veneració al propi Jesús.

La Verge Maria o Mare de Déu és una figura venerada per tots els creients. La imatge més antiga d'ella es troba a les catacumbes de Priscil·la, a Roma, i data del segle II dC.. Amb el pas dels segles i la consolidació total del cristianisme es va anar retratant incomputables vegades i de diferents formes.

La manera més comuna en que la trobem és anomenada *Theotokos*, es a dir, la Verge sedent amb el nen diví a la falda. Ara bé, també podem trobar-la representada amamantant al seus fill, a aquest retrat se'l anomena: La Verge de la llet.

La Verge de la llet, pergami de Jaume I, 1250 dC.

Aquestes representacions tenen un simbolisme un mica més extens que el de la figura de la Verge Maria sola. En aquest cas, la Verge es vista com la mare perfecte que protegeix al seu fill de les adversitats més perilloses.

Altrament, aquesta manera de retratar una personatge femení com a mare protectora no és d'origen cristià, sinó egipci.

A la mitologia egípcia, la mare protectora és Isis, com es relata al mite del déu Osiris. Quan Horus, fills dels dos déus mencionats, ja és gran, per venjar la mort del seu pare a mans de Seth, déu de la destrucció, s'enfronta a molts perills, mentre Isis el protegeix de qualsevol mal.

Isis amb el seu fill Horus, (664aC.),
Museus egipci del Cairo

Tot i així, la similitud no només es troba en el simbolisme de la figura femenina, el nen en ambdós casos té un origen diví amb un futur reial, on esdevindrà rei o faraó, tal i com va succeir amb Jesús que esdevé a rei dels Jueus, i amb Horus que es torna el faraó de la terra al morir i venjar al seu pare Osiris.

De manera definitiva, podem determinar que la Verge de la Llet és una imatge d'herència egípcia que molt possiblement van introduir els Coptos, atès que el seu contacte amb imatges d'Isis i Horus era contant i totalment directe.

2.3. Edat Moderna, el Renaixement i el Barroc

Un descobriment de la magnitud d'un continent per part dels civilitzats, no és pas intranscendent. La topada amb Amèrica al 1492, va comportar grans canvis en una societat amb una economia encara reduïda, a més del començament d'una nova era històrica, l'Edat Moderna.

Aquest període es caracteritza per un gran nombre de fets encadenats que es van produir en molt poc temps.

El descobriment d'Amèrica va implicar una gran expansió dels horitzons geogràfics que van permetre crear noves rutes comercials, les quals van comportar un creixement i desenvolupament comercial de gran magnitud, i el naixement d'una nova classe social formada per comerciant enriquits: la Burgesia.

A més, en aquesta època es va rebutjar el teocentrisme, que es va substituir per l'antropocentrisme, això va donar peu a grans descobriments científics, com és la teoria de la gravetat d'Isaac Newton (1643-1727).

En les arts es desenvolupen dos moviments: el Renaixement, que consisteix en tornar a la cultura clàssica i l'optimisme, i el Barroc, format pel joc entre llums i ombres i el pessimisme. Són dues corrents oposades, però que en algunes ocasions es superposen.

En l'àmbit de filosofia, René Descartes (1596-1650) va impulsar la filosofia moderna. Tot i que no va ser fins al segle XVII que va originar-se el moviment filosòfic, polític i social més destacat, la Il·lustració.

Aquest moviment va crear la primera enciclopèdia al 1751, i juntament amb la burgesia va donar inici a la Revolució Francesa al 1789.

L'Edat Moderna acaba juntament amb l'inici de la Revolució Francesa al 1789.

a. L'Escola d'Atenes

Com s'ha introduït anteriorment, el Renaixement és un moviment artístic caracteritzat, entre altres coses, pel retorn als cànons clàssics, per l'amor platònic i la gran importància de la naturalesa.

El seu inici es aproxima, i es situaria entre el 1418 i el 1446 amb la construcció de la cúpula de la basílica Santa Maria de Fiore a Florència, dissenyada per l'arquitecte Filippo Brunelleschi.

Una de les obres més destacades del Renaixement és *L'Escola d'Atenes*, pintura al fresc que es troba al Vaticà. Va ser pintada per Rafael entre 1509 i 1510.

L'escola d'Atenes (1509-1510), Rafael, *Stanze di Raffaello* al Vaticà

Com es pot observar, en aquesta pintura hi ha representats als grans filòsofs i científics de l'edat antiga. Els dos personatges centrals, i per tant els més destacats, són Plató, al costat esquerre, i Aristòtil a la dreta.

Però, tot i que són grans figures de la filosofia clàssica grega, també hi ha personatges que tenen una relació amb Egipte força notòria.

Al costat esquerre hi ha una dona, l'única, que porta una túnica blanca, és Hipàtia d'Alexandria.

Hipàtia d'Alexandria
detall del fresc: L'escola
d'Atenes, de Rafael

Nascuda a Alexandria, Egipte, entre els anys 355 i 370 d.C., Hipàtia va ser una gran matemàtica, astrònoma i filosofa neoplatònica seguint la doctrina de Plotí¹⁷. Va viure sempre a Alexandria, tot i que va realitzar un seguit de viatges d'estudis a Roma i Atenes.

El seu pare, Teó, era el director de la Biblioteca d'Alexandria i al morir va deixar aquet càrrec a la seva filla.

Hipàtia va viure en un període de transició anomenat Antiguitat tardana, el qual és una pas entre l'Imperi Romà i els inicis de l'Edat Mitjana, és a dir; és una època on el cristianisme comença a guanyar força poder degut a que els reis i nobles s'inicien en el culte monoteista, això vol dir que els que continuen en les religions politeistes, en aquest cas la religió romana, són considerats pagans i perseguits per alguns reis.

És per això que Hipàtia va ser assassinada entre el 415 i 416 dC., ja que després del quart saqueig¹⁸ i destrucció de la Biblioteca d'Alexandria per ordre de l'emperador cristià Teodosi I el gran¹⁹, va ser considerada una amenaça pel

¹⁷ Plotí: Consultar el Glossari.

¹⁸ El Primer saqueig va ser al 48 aC. per ordre de Juli Cèsar, el segon al 273 dC. per ordre d'un líder Musulmà, i el tercer al 297 dC. per ordre de l'emperador romà Dioclecià.

¹⁹ Teodosi I el gran: Consultar el Glossari.

fet de ser filosofa, per tant un personatge influent en la societat, i ser pagana, per això un grup de Coptos, per ordre de Ciril d'Alexandria²⁰, la va assassinar.

La relació de la filosofa neoplatònica amb el període dinàstic d'Egipte és troba en el lligam que va tenir amb la Biblioteca d'Alexandria, degut als seus orígens.

La Biblioteca va ser creada per Ptolomeu I Sóter, primer faraó de la Dinastia Làgida²¹, va ser ampliada pel seu fill Ptolomeu II Filadelfo. Es creu que en l'època faraònica es van arribar a registrar més de tres-cents mil llibres de totes les ciències conegudes fins el moment.

Tornant al fresc de Rafael, hi podem destacar un altre personatge també relacionat amb l'Antic Egipte, aquest és Claudi Ptolomeu, que trobem al costat dret del quadre, a la part inferior, portant una túnica daurada i una corona, aguantant una esfera terrestre.

Claudi Ptolomeu, detall del fresc L'escola d'Atenes, de Rafael

Claudi Ptolomeu va néixer a Alexandria entre els anys 85 i el 100 dC., va ser astrònom, astròleg, químic, matemàtic i un gran geògraf. Els historiadors creuen que va treballar a la Biblioteca d'Alexandria entre els anys 127 i 145 dC., va morir al 170 dC. també a Alexandria.

²⁰ Ciril d'Alexandria: (380-444 dC.) Cap de l'església Copta en aquell període.

²¹ Dinastia XXX o Làgida, va ser l'última dinastia faraònica d'Egipte, tots els seus faraons van ser descendents de Lagos, general d'Alexandre Magna i governador d'Egipte en el seu regnat. Aquest dinastia finalitza amb el regnat de Cleòpatra VII. També s'anomena dinastia Ptolomeica.

Va ser un científic molt destacat durant el Renaixement, tot i haver mort quasi mil tres-cents anys abans, ja que durant aquest període es van reconstruir forces Mapes Mundi a partir de la seva obra *Geographia*, és per això que Rafael el pinta amb un globus terrestre a les mans.

El seu lligam amb l'antic Egipte, en aquest cas no només és per la Biblioteca d'Alexandria, ja que l'element que el relaciona totalment és la corona que porta, perquè Rafael la va copiar d'una moneda de Ptolomeu III Evérgetes, que va arribar al seu poder de forma desconeguda.

Moneda de Ptolomeu III Evérgetes, 450 aC.
Biblioteca Nacional de París

Aquesta corona és un element que fa possible la relació de Claudi Ptolomeu amb l'Antic Egipte, tot i que Rafael possiblement només la va pintar al geògraf per fer referència als seus orígens Alexandrins i la seva relació amb la Biblioteca ja que en el Renaixement un dels únics elements que es relacionaven amb Egipte era la Biblioteca d'Alexandria.

Així doncs, en aquest fresc clarament renaixentista hi ha dos personatges relacionals amb Egipte. Un d'ells, en cas d'Hipàtia, podria ser que fos una relació indirecte i que només fos pintada, perquè era considerada una gran filosofa i científica, ja que a l'Edat Moderna gran part de la cultura antiga era considerada d'origen romà. En segon lloc, amb Claudi Ptolomeu, es pot veure que és una influència directe, atès que Rafael li va pintar la corona de l'època faraònica egípcia.

b. La Visió de la Creu

Tot i que el Renaixement va ser un període marcat per l'antropocentrisme, la religió va continuar tenint un paper molt destacat en la societat, la economia i l'art.

A Itàlia, en l'àmbit artístic, la religió va tornar a agafar força protagonisme, a causa de la remodelació i ampliació de la seu papal, el Vaticà. Molts artistes van decorar les seves sales amb grans obres, com per exemple Miquel Àngel a la *Cappella sistina*. Un altre pintor molt destacat que va decorar les sales vaticanes va ser Rafael, mencionat anteriorment per ser l'autor de *L'Escola d'Atenes*.

Rafael va continuar pintant fins i tot malalt, al 1520 va començar a pintar *La Visió de la Creu*, però la seva prematura mort va obligar als seus ajudants a acabar-la.

La Visió de la Creu (1520-1524) , Rafael,
Sala di Constantino, Vaticà.

El fresc s'hi representa la conversió al Cristianisme de Constantí I, que contempla amb admiració la creu que tres àngels estan baixant del cel, perquè la faci servir com a insígnia, i deixi l'àguila imperial. Al fons, es pot veure la capital Italiana, on cal remarcar l'aparició d'una piràmide.

S'anomena *Piràmide Cestia* degut als seus orígens, ja que va ser construïda com a sepulcre per ordre del magistrat *Caio Cestio Epulone* al 12 aC., es troba als afores de Roma, atès que les tombes no podien estar a l'interior de les muralles de la ciutat.

Caio Cestio Epulone va passar per diversos càrrecs polítics fins arribar a magistrat durant el regnat d'August²². Quan Egipte va esdevenir una província romana, al 31 aC després de la batalla d'Actium²³, va viatjar-hi molt.

Piràmide Cestia, detall de la pintura al fresc: *La visió de Creu*, Rafael, (1520-1524)

Piràmide Cestia, (imatge actual), Roma, Itàlia

Aquest monument funerari és una clara influència egípcia a l'Edat Antiga, ja es va transmetre directament. Però, en canvi, al Renaixement, en concret a la pintura al fresc *La visió de la Creu*, aquest element ha arribat indirectament, atès que, quan es va pintar els seus autors només volien retratar Roma, no pas la piràmide per ser un element egípcia.

²² August: (63 aC.-14 dC.) Va ser el successor de Juli Cèsar, i el primer emperador de l'Imperi romà.

²³ Batalla d'Actium: Consultar el Glossari.

c. Les divinitats Lunars

L'Edat Moderna va ser un període on el retorn a l'època clàssica no només va ser en filosofia i les arts, sinó que també van estudiar la seva mitologia, per això moltes obres tant literàries com pictòriques tenen referències religioses grecoromanes.

Una de les deesses més retratades va ser la deessa lluna, anomenada Selene o Àrtemis pels grecs i Diana pels romans. Era representada com una dona jove i molt bella, portant una corona en forma de lluna i vestida amb un *peplos*²⁴.

Diana de Giuseppe Cesari

Selene i Endimió de Sebastiano Ricci

La lluna sempre ha estat un element molt influent en qualsevol cultura, a l'Antic Egipte hi havia dues divinitats que la representaven, anomenats *Thot* i *Jonsu*. Aquets dos déus s'associaven a la lluna des de temps antics, tot i que només *Jonsu* era la divinitat lunar al néixer, ja que *Thot* va adquirir aquesta qualitat un temps després, com explica "La llegenda dels fills de Nut":

<< Un dia, fa molt de temps, quan el déu sol, Ra, encara governava la terra com a faraó, un dels seus nobles va explicar-li que havia sentit una conversa entre

²⁴ Peplos: Túnica grega

Thot, déu de la saviesa i el temps, i Nut, deessa de la nit i mare de les estrelles. Thot li havia dit a Nut que quan tingués un fill, aquest seria el faraó.

Quan Ra va escoltar-ho, va enfurismar-se, ja que pensava que ell era l'únic digne i amb prou poderós per ser faraó, i així, per evitar que Nut concebés un fill va maleir-la: "Cap fill de Nut naixerà en cap dia i en cap nit de cap any!"

La notícia es va estendre's i quan Nut se'n va assabentar, es va posar molt trista, ella volia tenir fills, però la màgia de Ra era massa poderosa per desfer-la, així que va anar a parlar amb Thot, ell trobaria la solució.

Thot, que estimava a Nut, no volia veure-la trista, i va buscar una solució: "No puc desfer el malefici, però sé com evitar-lo." va dir-li a Nut. Així ho va fer, va anar a veure a Jonsu, déu lunar, i el va desafiar a jugar al Senet²⁵, i Jonsu tant que li agradava el joc i tant bo que era, va acceptar.

Van jugar una partida, i va guanyar Thot, Jonsu que creia que havia sigut sort, el va desafiar a una altra partida i s'hi va aposar un dia de la seva llum lunar, i Thot va acceptar i van tornar a jugar.

Després de cinc partides, on Jonsu s'havia apostat cinc dies de la seva llum, i que havia guanyat Thot, va decidir marxar i oferir-li els cinc dies de llum a Nut, perquè en aquells temps, el calendari egipci era de dotze mesos de trenta dies, per tant l'any només tenia tres-cents seixanta dies, i aquells cinc dies que Thot havia guanyat no eren dins l'any, així que Nut podria tenir fills.

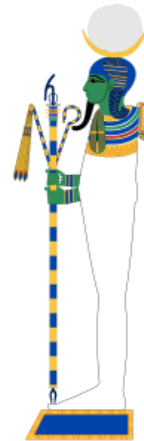
Des d'aquell dia, Thot es va quedar una mica de lluna i Jonsu es va debilitar. Per això la lluna només es mostra amb tota la seva llum un cop al més, perquè la resta se'l passa recuperant forces.>>

En aquest mite, s'explica perquè la lluna quasi mai la veiem sencera. A més també és per aquesta llegenda que els dos déus lunars són representats amb una corona lunar en forma de lluna decreixent.

²⁵ Senet: Joc de taula tradicional a Egipte, es jugava a totes les classes socials.

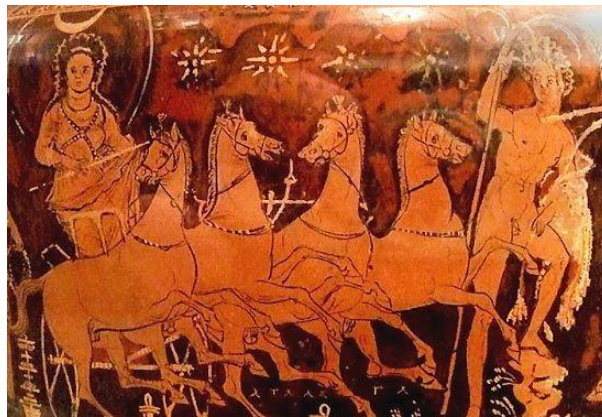

Thot, relleu del temple
Medinet Habu

Representació actual del déu lunar,
Jonsu

Com es pot observar, les corones dels deus lunars egipcis i de les deesses lunars grecoromanes representades en el Renaixement i Barroc són semblants, això és degut a d'influència que van tenir aquets dos déus a la cultura grega. Els grecs van representar la seva deessa amb la mateixa corona, d'aquesta manera els romans van assimilar-ho dels grecs.

Ceràmica grega de figures vermelles, Selene i
Endimió.

Per tant, les representacions de les deesses lunars a l'Edat Moderna són representades amb la corona lunar que van assimilar els grecs del Egipcis, però cal remarcar que no hi ha cap evidència que exposi la coneixença del artistes moderns sobre l'origen de la corona, per això es pot afirmar que és una influència egípcia que ha arribat indirectament als pintors renaixentistes i barrocs.

d. Ptolomeu II a la Biblioteca d'Alexandria

Al deixar endarrere d'Edat Medieval i abandonar el bescanvi, donant inici al capitalisme, va permetre a molts comerciants enriquir-se i per tant comprar obres d'art, així que molts artistes van poder viatjar a partir dels guanys que van aconseguir al vendre les seves obres, tot i així no tots tenien aquesta sort.

Egipte encara no era una punt d'interès per artistes i estudiosos, a més era un territori de domini àrab i això dificultava la seva visita. Es podria dir, que l'únic punt d'interès era la biblioteca d'Alexandria de l'antiguitat, però en aquell període era considerada quasi com un mite on els alguns dels filòsofs clàssics havien adquirit part dels seus coneixements.

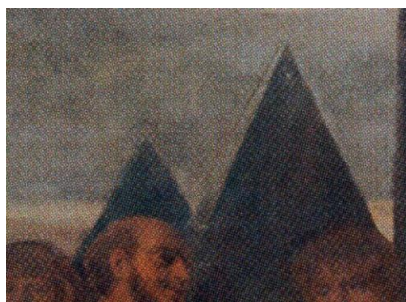
Ptolomeu II convoca als setanta-dos savis jueus per encarregar-ls-hi la traducció de la Bíblia, pintura de Jean-Baptiste de Champaigne, 1672

En aquesta pintura es pot deduir que el lloc on es troba el faraó Ptolomeu II Filadelfo i els setanta-dos savis és la biblioteca d'Alexandria, ja que al fons es poden veure llibres, i en una finestra es distingeixen les piràmides. Tot i així, el pintor les utilitza per donar a entendre on són els personatges del quadre, atès que sinó pintes les piràmides al fons, no es podria saber qui és el personatge coronat i on està, perquè com es pot veure en el mapa següent, la ciutat d'Alexandria i les piràmides, en el Cario, estan a força distancia.

Mapa Actual d'Egipte.
 Punt A: ciutat d'Alexandria
 Punt B: situació de les tres piràmides

A més si ens centrem en la forma dels monuments podrem distingir que les piràmides retratades no són exactament com les originals, aquí és on es veu que el pintor no va viatjar mai a Egipte i que les piràmides les va pintar, molt probablement, inspirant-se en la *Piràmide di Cestia*, mencionada anteriorment, ja que Jean-Baptiste de Champaigne, autor de l'obra, si que va viatjar a Roma.

Pràmides, detall de la pintura: Ptolomeu II convoca als setanta-dos savis jueus per encarrega'ls-hi la traducció de la Bíblia de Jean-Baptiste de Champaigne, 1672

Piràmides de Gizeh, situació actual

Piràmide di Cestia, Roma

A més, deixant de banda els elements d'influència egípcia més evidents, en trobem un altra en el personatge coronat, Ptolomeu II Filadelfo, que porta la mateixa corona que Claudi Ptolomeu a la pintura el fresc *L'Escola d'Atenes* de Rafael.

Ptolomeu II Filadelfo, detall de la pintura: Ptolomeu II convoca als setanta-dos savis jueus per encarrega'ls-hi la traducció de la Bíblia de Jean-Baptiste de Champaigne

Claudi Ptolomeu, detall del fresc: *L'Escola d'Atenes* de Rafael

És molt possible que Champaigne copies la corona del fresc de Rafael, degut al viatge que va realitzar a Roma al 1658, on va estudiar les obres de Rafael i Tiziano, tot i així, no hi ha cap dada que ens faci saber que Champaigne coneixia l'origen de la corona que porta Claudi Ptolomeu al *L'Escola d'Atenes* i que només la pintes per mostrar que Ptolomeu II va ser un gran savi.

En suma, en aquest quadre els elements egipcis són directes, atès que va ser el mateix pintor que va incorporar-los, tot i no viatjar a Egipte va poder adquirir coneixement sobre els faraons de la dinastia Ptolomeica, a finals del període grec i a inicis del romà.

2.4. Edat Contemporània, el Neoclàssic

Al començar la Revolució Francesa al 1789, també va iniciar-se una nova edat històrica, L'Edat Contemporània. Aquest nou període va tenir uns inicis, que podríem considerar fins al 1848 amb la Primavera del Poble, marcats per revolucions i guerres.

La Revolució Francesa va implantar un nou model de govern marcat per la separació dels tres poders: el legislatiu, l'executiu i el judicial. Tot i que no va durar gaire, al 1802 va pujar al govern el general Napoleó Bonaparte, que va anar centralitzant el poder fins que al 1804 que es va autoproclamar emperador.

Els anys següents van ser una successió de guerres de conquesta per part de l'exèrcit Napoleònic, la seva màxima expansió va ser durant el 1811, ja que va dominar quasi tot Europa arribant fins a Moscou, on al 1812 va patir una estrepitosa derrota.

A partir d'aquest punt les tropes anti-napoleòniques van començar a guanyar territori, fins que van derrotar a Napoleó definitivament al 1814. Aquest mateix any, es va celebrar el Congrés de Viena, on es van redefinir les fronteres de cada país. Per primer cop es va formar la confederació germànica, que unia tots els territoris de parlar alemanya, a més de donar peu al naixement del nacionalisme alemany.

Tot i així els assistents al Congrés només buscaven benefici pels més acomodats, atès que per evitar revolucions liberals a qualsevol estat d'Europa van implantar-hi monarquies absolutistes, alguns dels reis van governar a partir del despotisme il·lustrat, es preocupaven per la cultura i buscaven una modernització econòmica, tot i que no es regien per les necessitats del poble, els experts els defineixen així: "Tot pel poble, però sense el poble".

Aquestes monarquies van trobar la seva fi en les revolucions de 1848, també anomenades la Primavera dels pobles. Tot i que no van arribar a caure tots els governs absolutistes, el poble va agafar consciència dels seus drets i poc a poc, les van anar derrocant.

Però, tot i les guerres, es van aconseguir gran desenvolupaments tecnològics i descobriments científics, com per exemple la creació de la vacuna de la verola al 1796, o la primera Revolució Industrial a Anglaterra, seguit de la resta de països, que va permetre el naixement de grans indústries i una modernització de les tècniques productives que va obrir el pas a una economia totalment capitalista.

En les arts, es van crear un seguit de moviments contraris entre ells a partir dels canvis socials. En l'època Napoleònica trobem el Neoclassicisme, on es retorna totalment al model clàssic i els pintors es fixen en els relleus del període d'esplendor de l'Imperi Romà. A continuació, apareix el Romanticisme inspirat en els nacionalismes, on l'exaltació dels sentiments està en primer pla, al contrari que al Neoclassicisme.

Aquest seguit de fets són els que conformen la primera meitat de l'Edat Contemporània, la qual encara dura fins a l'actualitat.

a. Retrat de Napoleó Bonaparte

Napoleó Bonaparte va ser un personatge que el Directori²⁶ va considerar perillós per les idees i la popularitat que posseïa. Per allunyar-lo de la capital francesa, van enviar-lo a diverses campanyes a l'Àfrica.

Amb ell, no només es va emportar els millors militars, sinó que també va endur-se erudits de quasi tots els àmbits, que li van permetre estudiar i catalogar les obres i monuments de l'època antiga del continent africà.

Tot i això, Napoleó no es va conformar amb contemplar i estudiar les troballes històriques i artístiques, sinó va endur-se tot el que va poder.

L'emperador Napoleó Bonaparte al seu estudi a les *Tulleries*, David, 1812

Al tornar a França, després del gran èxit de les campanyes, va començar a estendre una moda per Egipte entre els aristòcrates. Es van fabricar mobles, vaixelles, joies... sempre intentant igualar a les possessions dels grans faraons de l'antic imperi egipci.

²⁶ Directori: penúltim govern de la Revolució Francesa (1795-1799)

Quan Napoleó va proclamar-se emperador, l'egiptomania de l'aristocràcia va arribar al seu punt àlgid. Els més rics es retrataven en els seus estudis o jardins juntament amb les seves possessions egípcies, tenir una peça egípcia era un símbol de riquesa i classe.

Si s'observa amb atenció el retrat de Napoleó, podran veure que una peça del mobiliari que l'acompanya pertany a aquesta època. La pota de l'escriptori és un lleó daurat que a l'Antic Egipte s'utilitzava en les taules d'embalsamar, on es realitzaven els passos finals de la momificació.

Representació del procés de momificació, tomba de Sedenntjem, Dinastia XIX (1295-1186 aC.)

La momificació consistia en un seguit de passos que deixava el cos del difunt en un estat de conservació molt bo, que ha permès al egiptòlegs forenses poder extreure mostres de pell del cadàver.

La taula d'embalsamar s'utilitzava ens els últims passos de la momificació, quan el cadàver ja havia estat setanta dies cobert de natró²⁷, per tant ja estava sec. Se'l traslladava a la taula per omplir-lo de serradures, s'afegien els amulets i per últim era embalsamat amb benes de cotó.

En conclusió, gran part de les obres d'aquesta època que posseeixen elements egipcis són de transmissió directe, atès que Napoleó va portar peces originals a França i això va fer possible un Redescobriment la cultura faraònica que va cridar l'atenció de les persones més acomodades.

²⁷ Natró: Consultar el Glossari.

b. L'Antiga Roma

El Neoclassicisme és un moviment artístic que va néixer, entre altres coses, per rebutjar el Rococó²⁸, moviment que el precedeix. La cultura es va tornar a centrar en la civilització grecoromana, en tot allò que s'ha heretat d'ells, sobretot en les arts.

L'antiga Roma, de Giovanni Paolo Panini

Aquesta pintura mostra el llegat de l'Imperi Romà que es va trobar a la capital Italiana. Les obres que hi veiem representades al quadre, encara podem trobar-les a l'actualitat repartides per diferents museus Europeus o a Roma mateix.

Ara bé, no tots els monuments representats en les pintures del quadre són d'origen romà, ja que al costat esquerre, a la part superior es pot distingir un obelisc.

²⁸ Rococó: és un moviment artístic molt recarregat que va sorgir amb la noblesa francesa i centreeuropea de mitjans del segle XVIII.

Detall de la pintura: L'antiga Roma

Aquest obelisc és un dels molts que es poden trobar a Roma. Inicialment aquests monuments van ser introduïts per Juli Cèsar en les *Spinae*²⁹ dels circs.

Amb el pas del temps i les destruccions dels circs molts es van perdre, però durant el Renaixement es van fer tot un seguit d'investigacions a Roma, i es va col·locar un obelisc on es crea que hi havia hagut un circ, a tall d'exemple, tenim l'obelisc de la plaça de Sant Pere al Vaticà. Tot i això, altres obelisc van ser utilitzats per formar part de les obres d'alguns artistes, com és l'Elefant de Bernini, el qual té incorporat un obelisc fet durant el regnat del faraó Apries (589-570 aC.).

L'Elefant, de Bernini. 1665

²⁹ Spina: cos de pedra que es troba al centre de l'arena dels circs romans.

No obstant, aquest no és l'únic element egipci que trobem en la pintura. Sota la representació del Laocoont³⁰, troben un lleó fet de granit negre que també és d'origen egipci, va ser transportat a Roma durant l'Edat Medieval, segle XII.

Detall de la pintura: L'Antiga Roma

Lleó de granit negre amb inscripcions jeroglífiques de Nectanebo I (380-362 aC.)

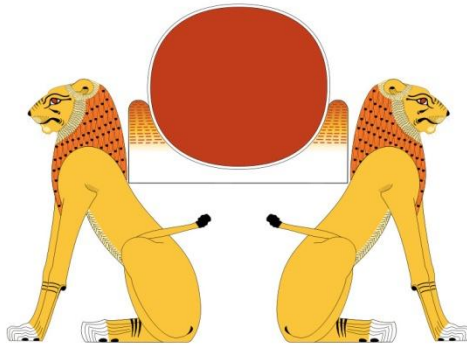
Els lleons a l'Antic Egipte és relacionaven amb dues divinitats. En primer lloc, trobem a la deessa *Sejmet*, la qual era representada amb cap de lleona i cos humà. Era la deessa de la guerra, simbolitzava el poder i la força.

Deessa Sejmet, escultura de granit, Ägyptisches Museum Berlin

³⁰ Laocoont: Consultar el Glossari.

L'altre déu amb el que és relacionen els lleons és amb *Aker*, déu de l'horitzó, el qual sempre va acompanyat de dos lleons anomenats *Sef*, (ahir), i *Duau*, (demà). És una divinitat que va rebre culte a l'Imperi Antic, (2700-2200 aC.), tot i que no va desaparèixer el seu culte va anar disminuint.

Representació del déu Aker

En definitiva, els elements egipcis que apareixen en aquesta pintura són de transmissió indirecte, atès que l'autor de l'obra va representar-los com ha elements que van deixar els romans, i no com a elements transmesos de la cultura egípcia.

c. El tribunal dels Uffizi

El comerç d'obres d'art va començar amb les romans, els quals al veure les obres gregues en volien còpies. A partir del naixement d'aquest tipus de comerç, van haver-hi persones que van aconseguir una gran col·lecció privada d'obres d'art.

Una de les famílies que va adquirir més obres va ser la família Mèdici, llinatge florentí molt influent en política i amb gran poder econòmic. A finals del segle XVIII van arribar a adquirir un nombre tant gran de pintures que van crear el *Palau Uffizi*, galeria d'art privada que poc després va esdevenir a un museu. Actualment encara es pot visitar.

El tribunal de Uffizi, de Johann Zoffany ,(1733-1810).

Aquesta pintura representa com els propietaris del Palau Uffizi, contemplen i comenten les obres que posseeixen. Entre les pintures que hi ha penjades a la paret, se'n poden distingir algunes de Rafael. Entre les escultures que hi ha a la part inferior del quadre, se'n troba una que cal remarcar.

Detall de la pintura: EL tribunal de Uffizi

Escultura cubica egípcia finals de l'Imperi Mig

Aquest tipus d'escultura cubica egípcia era un memorial de la persona representada. Es van començar a fer a principis del Imperi Mig, inicialment eren un cub, del qual només es sabia que era un humà per la talla del cap i els peus, però poc a poc van anar adquirint forma humana.

Estàtua cubica de Hey, (escriba), XIX dinastia.

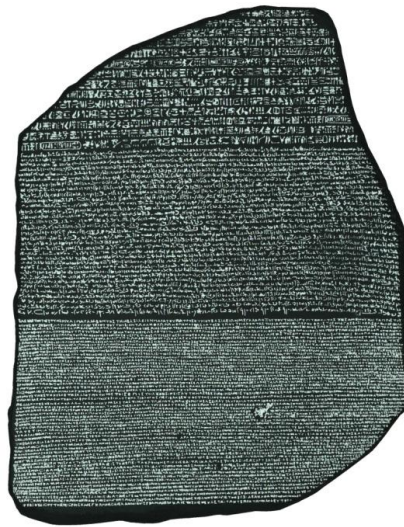
Tot i que se sap que és un memorial, encara no es coneix amb total certesa la funció d'aquestes estàtues, ja que s'han trobat tan en temples, com en tombes.

Per altra banda, si que podem saber que la presència d'una escultura així en una pintura que representa grans compradors d'art, com van ser la família Mèdici, no es pas per desconeixença. És molt possible que la família Mèdici, al crear la galeria d'art Uffizi, sabés que aquesta peça era d'origen egipci, ja sigui per les inscripcions jeroglífiques que té a la part superior, o per la seva forma. Per tant és un element que ha arribat directament des de la cultura egípcia.

d. Retrat de Jean-François Champollion

Les campanyes napoleòniques a Egipte van permetre als europeus conèixer més sobre l'època faraònica, tot i així, la seva llengua va continuar essent un misteri.

Inicialment, durant l'Edat moderna, molts lingüistes van interpretar que els jeroglífics eren pictogrames, aquesta teoria es va mantenir vigent fins a finals del segle XVIII, quan al 1799 el capità de les tropes napoleòniques, Pierre-François Bouchard, va trobar un fragment de pedra de granit negre amb un seguit de inscripcions jeroglífiques al delta del riu Nil.

Pedra Rosetta, 196 aC.
British Museum

Aquesta pedra la van anomenar *Pedra Rosetta*, està escrita en tres idiomes: els jeroglífics, el demòtic³¹ i el grec. Les inscripcions es van identificar com un decret de Ptolomeu V Epifanes, datada del 196 aC.

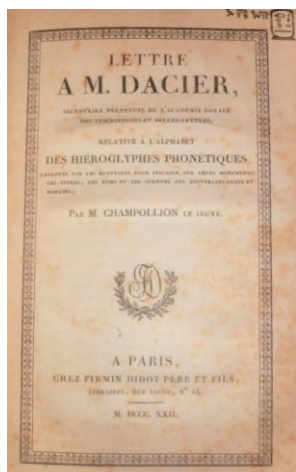
Molts científics hi van treballar, però la teoria dels pictogrames continuava tenint molt de pes, no va ser fins que el suec Johan David Akerblad va saber relacionar les escriptures demòtiques amb els jeroglífics.

S'hi va seguir treballant fins que Thomas Young va poder desxifrar part del text en demòtic i alguns dels jeroglífics simples i dobles.

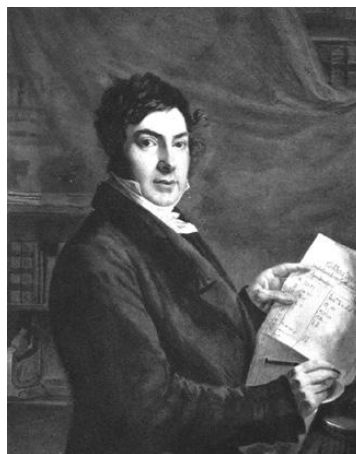
³¹ Demòtic: idioma egipci sorgit en l'última etapa de l'imperi. És una derivació del Hieràtic, (escriptura creada pels escribes per poder anar més ràpid al transcriure, només es troba en papirs).

Pocs anys després va arribar Jean-François Champollions que amb l'ajuda dels descobriments de Young i l'ampli coneixement del que disposava sobre el grec va poder desxifrar els funcionament dels jeroglífics.

Champollion va ser el pare de l'egiptologia, es considera que el naixement de la ciència va ser al 1822, quan va donar a conèixer el seu descobriment en *Lettre à M. Daicer relative à l'alphabet des hiéroglyphes phonétiques*.

Lettre à M. Daicer relative à l'alphabet des hiéroglyphes phonétiques, Champollion, 1822

Jean-François Champollion (1790-1832) retrat anònim

Durant aquest període on ell va estar treballant amb les inscripcions de la Pedra Rosetta, després de la publicació dels seus primers descobriments, Champollion va esdevenir a una figura que sempre se la va relacionar amb l'Antic Egipte. Com es pot observa en el seu retrat, l'egiptòleg està treballant amb els jeroglífics, atès que s'ha pogut identificar el full amb el que està treballant com una de les pàgines de la seva carta.

Detall del retrat de Jean-François Champollion, d'autor desconegut.

Pl. IV.
Peterson

Tableau Des Signes Phonétiques Des écritures hiéroglyphique et Démotique des anciens Egyptiens

Lettres Françaises	Signes Démotiques	Signes Hiéroglyphiques
A	⤴ ⤵	𓀀 𓀁 𓀂 𓀃 𓀄 𓀅 𓀆 𓀇 𓀈 𓀉 𓀊
B	⤶ ⤷	𓀋 𓀌 𓀍 𓀎 𓀏 𓀐
Γ	⤸ ⤹	𓀑 𓀒
Δ	⤺ ⤻	𓀓 𓀔
E	⤼	𓀕 𓀖
Z	⤽	𓀗 𓀘
H	⤿ ⤾ ⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
Θ		
I	⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
K	⤿ ⤾ ⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
Λ	⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
M	⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
N	⤿ ⤾ ⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
Ξ	⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
O	⤿ ⤾ ⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
Π	⤿ ⤾ ⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
P	⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
Σ	⤿ ⤾ ⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
T	⤿ ⤾ ⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
Υ		
Φ	⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
Ψ		
X	⤿ ⤾	𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣
Ω		
TO. TA.		𓀙 𓀚 𓀛 𓀜 𓀝 𓀞 𓀟 𓀠 𓀡 𓀢 𓀣

Part de l'obra de Jean-François Champollion de la seva publicació: *Lettre à M. Daicer relative à l'alphabet des hiéroglyphes phonétiques*, 1822

Per tant, podem concloure que qualsevol element d'origen egipci, que es pugui trobar en els retrats o representacions artístiques de Jean-François Champollion és de transmissió directa, ja que a partir de les peces adquirides en les campanyes de Napoleó Bonaparte a Egipte i de la seva investigació, aquest erudit es va consagrar a l'estudi del passat del país africà.

3.Cleopatra, la seva evolució pictòrica al llarg de la història

*"Where art thou, death?
Come hither, come!
Come, come, and take a queen."³²*

William Shakespeare va escriure una obra sobre un dels seus amors, innumerable artistes van retratar la seva mort, i a poc a poc, es va crear un mite d' amor tràgic al seu voltant. Cleopatra VII va ser l'última reina d'Egipte.

Forma part de l'anomenada Dinastia Ptolomeica, va néixer al 69 aC. i heretà el tro del seu pare al 51 aC., només amb divuit anys, ja que el seu germà Ptolomeu XIII , qui havia de governar, només tenia dotze anys. A més, les seves dues germanes grans havien mort, per tant ella va quedar com la més gran dels quatre germans que quedaven.

Va ser una dona extremadament intel·ligent, va tenir uns estudis de model grec i amb poc més de quinze anys ja destacava en ciències polítiques, diplomàcia i lingüística, atès que va ser l'única monarca de la Dinastia Ptolomeica que va aprendre l'idioma egipci.

Moneda amb el rostre de Cleopatra (69-31 aC.)

³² Diàleg de Cleopatra amb la mort, segona escena del cinquè acte de la tragèdia: Anthony and Cleopatra, escrita per William Shakespeare al 1606.

"Mort, on sou?

Veniu aquí, veniu!

Veniu, veniu, i emporteu-vos una reina."

En aquells moments, Egipte es trobava en una doble crisi, social i econòmica. A més, van haver-hi tot un seguit de guerres civils entre Cleopatra i els seus germans pel govern del país.

Així que, quan Juli Cèsar va pujar al poder, a l'arribar-li la notícia de la mort de Pompeu a causa de les disputes familiars, va anar a Alexandria. Allà va intentar reconciliar als germans Ptolomeu XIII i Cleopatra, però aquesta reconciliació no va donar fruit.

Va passar uns quants anys a Egipte, va mantenir una relació amb Cleopatra i amb ella van tenir el seu únic fill, Cesarió.

Cleopatra van viure a Roma durant el 45 i 44 aC., fins que es va produir l'assassinat de Cèsar al 44 aC. i va veure perillar la seva vida i la del seu fill si continuaven a Roma, així que va demanar protecció a Marc Antoni, conseller, militar i amic personal de Cèsar, gràcies a ell van poder tornar a Alexandria.

Al 40 aC., quan Marc Antoni va tornar a Egipte, va començar una relació amb Cleopatra, van tenir dos fills. Durant els anys següents Cleopatra i Marc Antoni van intentar governar el país protegint-lo dels atacs romans, tan polítics, com militars.

Tot i així, no van aconseguir els seus objectius. Al 31 aC. es va dur a terme la batalla d' Actium, on les flotes de Marc Antoni i Cleopatra van combatre contra la flota d'Octavi August. A causa de la mala organització de les tropes egípcies, la victòria va ser per August.

Marc Antoni es va suïcidar poc després.

Segons diu la llegenda, quan Cleopatra va saber-ho va demanar a les seves dues criades que li portessin un cabàs de fruita, amb un àspid amagat a dins, així quan li van donar, la reina egípcia va fer que la serp la mossegues, morint enverinada.

Tanmateix, la realitat no va ser tant poètica. Quan Cleopatra va assabentar-se de l'estrepitosa derrota de la seva flota i del suïcidí de Marc Antoni, va veure que ja no tenia ningú que la protegís dels romans, i que l'esperava l'esclavitud o

la mort a mans d'August. Així que, abans de que els romans entressin a la ciutat es va beure un preparat amb tot tipus de verins que la va matar a l'acte.

Els historiadors Plutarc i Florus, van explicar els fets en les seves obres. Tot i així, quan les obres es van començar a traduir durant el Renaixement, els artistes van posar-hi les floritures adequades perquè fos una història d'amor tràgic i no la derrota en una batalla, i així va continuar amb el pas del temps.

La primera representació de la reina egípcia que trobem després de l'Edat Mitjana data del 1480, va ser pintada per Piero di Cosimo, on l'únic element visual que ens mostra que es refereix a Cleopatra és la serp que li envolta el coll.

Cleopatra, de Piero di
Cosimo, 1480

Tot i que, la primera representació que trobem de la reina faraònica amb la serp que li mossega el pit és un retrat de Miquel àngel, ja que ell va ser el primer a pintar la serp mossegant el cos de la egípcia, a més s'ha de destacar que Cleopatra es representa amb unes característiques facials no europees.

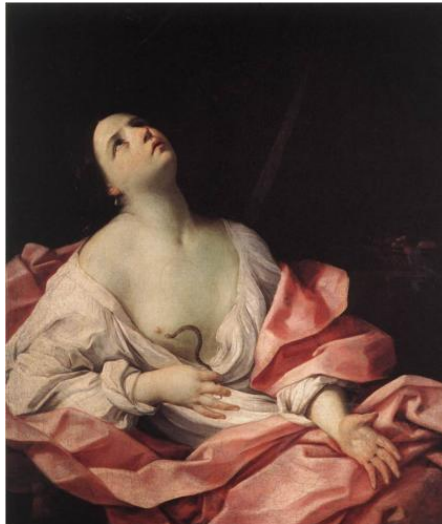
Cleopatra, de Miquel Àngel, 1535

No només el gran Miquel Àngel la van pintar, Rubens va pintar una Cleopatra al 1615, on cal remarcar que l'únic element que mostra la identitat de la dona retratada torna a ser la serp, com en la pintura anterior.

La mort de Cleopatra, Rubens, 1615.

Entre el 1630 i 1640, el pintor italià Guido Reni va representar sis cops a la reina egípcia, es possible que fos per la publicació de la tragèdia Antoni i Cleopatra de William Shakespeare, la qual va arribar a Itàlia cap al 1630 aproximadament.

La mort de Cleopatra, de Guido Reni,
1630.

També a Itàlia, al 1650, Felice Ficherelli va pintar a una Cleopatra representada com una reina àrab, però amb el color de pell molt clar. Continuem trobant l'element de la serp com ha element que marca la identitat del personatge retratat.

La mort de Cleopatra, de Felice Ficherelli,
1650, Galeria Nacional d'Eslovènia

En contrast amb aquest retrat trobem l'obra de Jacob Jordaens, pintada al 1653, on trobem a Cleopatra representada com una reina occidental acompanyada de una part de la seva cort. En aquesta representació l'única evidència que trobem referent a la reina faraònica és el títol, atès que no hi trobem la serp i ni els vestits ni el color de la pell ens fan pensar en la reina egípcia, tot i que la corona que porta és semblant a les corones Ptolomeiques de l'última dinastia faraònica.

La festa de Cleopatra, de Jacob Jordaens, 1653.

Però, per altra banda, també trobem pintures que mostren a Cleopatra com a Reina romana. Hi ha dues representacions en l'Edat Moderna: la primera, datada del 1622, pintada per Gerard de Lairesse, i la segona, pintada al 1700 per Gerard Hoet.

El banquet de Cleopatra, pintura de Gerard de Lairesse, 1622

La mort de Cleopatra, de Gerard Hoet, 1700

A l'entrar a l'Edat Contemporània, tot i les campanyes de Napoleó a Egipte, no trobem representacions de Cleopatra amb elements egipcis fins al 1841. La serp continua mostrant-se com a element identificador, tot i la clara presència d'Egipte.

La mort de Cleopatra, de German Van Bohn, 1841

Tot i així, cal destacar la importància de la pintura d'Alexandre Cabanel. La seva obra, és un clar exponent de la presència d'Egipte, però no s'adapta a la cronològica on ens trobem.

El quadre data de mitjans del segle XIX, no obstant els elements egipcis que pinta encara no es trobaven a Europa. Així, que per realitzar una pintura amb tant de detall és molt probable que Cabanel hagués tingut algun contacte amb Egipte o amb un personatge, per a nosaltres desconegut, que l'hagués pogut informar dels descobriments més recents.

Cleopatra provant verins en els condemnats a mort, pintura de Alexandre Cabanel.

A tall d'exemple, trobem el petit detall de les sandàlies que porta Cleopatra. Aquest model de sandàlies es van trobar per primer cop a la tomba de la reina *Ahhotep*, que també va ser trobada a mitjans de segle XIX per un arqueòleg francès.

Detall de la pintura d'Alexandre Cabanel:
Cleopatra provant verins en els
condemnats a mort

Sandalia de la reina Ahhotep, 1570-
1580 aC.

Seguidament, ja a inicis de 1900 trobem una representació de Cleopatra força interessant, atès que es pintada com una reina romana, com podem comprovar amb la corona de llorer que porta, però que esta en un temple egipci que podem identificar com el temple de *Kom Ombo*.

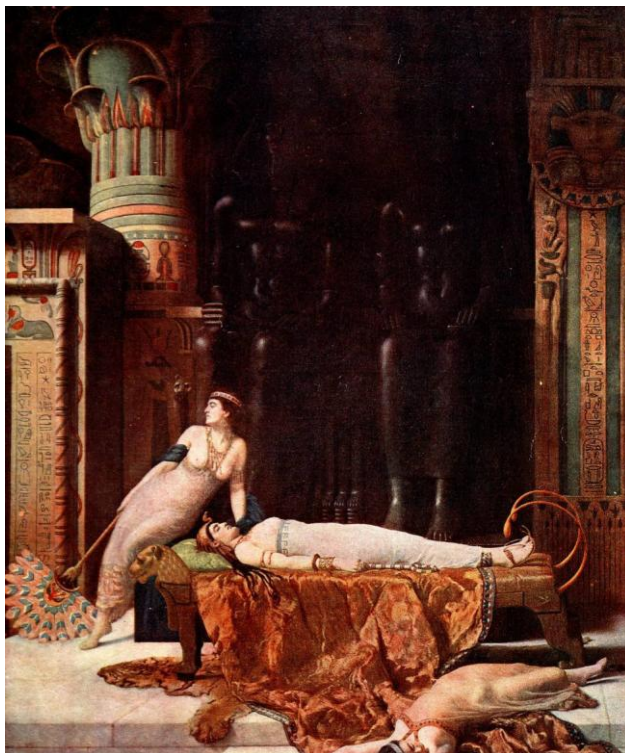

La mort de Cleopatra, pintura de Valentine Cameron

Temple de Kom Ombo, Egipte

Per finalitzar, veiem l'obra de John Collier. La seva pintura es caracteritza per mostrar una bona part dels descobriments més recents sobre l'Antic Egipte als voltants de 1910, com són les taules d'embalsamar al complet, com la columna de *Hathor* que trobem a mà dreta, i les escultures sedents de marbre negre que s'ha pogut identificar, però que tot i així podem afirmar que per trobar aquest tipus d'escultures era necessari entrar a tombes o temples.

La mort de Cleopatra, de John Collier, 1910

Recollint tot el que s'ha dit, podem afirmar que la figura de Cleopatra és una de les més retratades de la història, tot i no ser part de la teogonia cristiana, "Cleopatra va ser la primera celebritat del món" manifesta el crític Harold Bloom. Tot i així, cal recalcar que les representacions de Cleopatra no sempre s'associaven a Egipte, com hem pogut veure amb el recull d'obres renaixentistes. No és fins que es comencen les investigacions sobre l'Antic Egipte amb profunditat a mitjans del segle XIX que Cleopatra ja es representada egípcia, atès que les campanyes que va realitzar Napoleó a Egipte al 1799 no es podrien considerar un inici d'investigació, ja que les campanyes tenien un origen militar, tot i emportar-se erudits per estudiar les troballes, no es va realitzar cap expedició amb objectiu purament acadèmic.

Per altra banda, topem amb la qüestió de com una reina egípcia va arribar al Renaixement i a partir d'allà va ser representada per molts artistes. La versió més versemblant, és la possibilitat de que Cleopatra és descobrís per primer cop al traduir les obres dels historiadors grecs i romans de l'Edat antiga, com Plutarc i Florus mencionats anteriorment, i d'altres que molt possiblement la van citar per els seus amors amb dos dels personatges més influents de l'Imperi romà, Juli Cèsar i Marc Antoni.

Tanmateix, cal remarcar que els artistes renaixentistes i barrocs van utilitzar la figura de Cleopatra i l'escena de la seva mort, quan la serp li mossega el pit, per tenir la possibilitat de pintar un nu femení, ja que en aquell període la Inquisició³³ encara estava vigent.

³³ Inquisició : nom que reben un seguit d'institucions que tenen com ha objectiu fer complir la religió cristiana i acabar amb l'heretgia.

4. Conclusió

A l'iniciar la realització d'aquest treball, em vaig plantejar una hipòtesis; La civilització de l'Antic Egipte ha estat present en les arts plàstiques de diferents períodes de la història d'Europa, tot i que no sempre de manera conscient o directe.

Ara que l'he finalitzat he pogut arribar a la conclusió que la meva hipòtesis era certa. La civilització de l'Antic Egipte va ser tan rica cultural i econòmicament, que la seva presència ha arribat indirectament fins els nostres dies a partir de diverses vies, una dels quals és l'art.

Un dels transmissors de la seva cultura van ser els grecs, atès que van adquirir-ne forces elements, "La civilització grega és el resultat de la barreja de cultures (...) i d'altres préstecs posteriors, procedents del Mediterrani oriental." afirma Martin Bernal. Posteriorment aquestes influències van ser transmeses als romans. A més, aquets van tenir contacte directe amb Egipte a partir de Cleopatra VII, contacte que els va permetre adquirir elements egipcis de manera directe.

No obstant, durant l'Edat Medieval es van perdre els valors clàssics, per tant també es van perdre els elements d'origen egipci que havien adquirit els romans. Tot i així, en la mateixa edat mitjana se'n van adquirir de nous, degut a la presència dels Coptos, que van transmetre elements egipcis al cristianisme.

A l'entrar al Renaixement, es van redescobrir les dues cultures clàssiques, això va permetre tornar a introduir els elements egipcis que s'havien perdut anteriorment, i sumar-los als adquirits durant l'Edat mitja.

Seguidament, al Neoclassicisme, les influències egípcies van augmentar, gràcies a les campanyes Napoleòniques a Egipte i al les investigacions que van començar a realitzar-se a mitjans del segle XIX.

Per tant, podem concloure que la civilització egípcia ha estat present en la nostra societat al llarg de la història molt més del que ens pensem.

Martin Bernal, historiador de renom, tenia la teoria de que l'origen de la cultura grega, i per tant de gran part de la nostra, procedeix de les civilitzacions egípcia i semita, com exposa a la seva obra "*Atenea Negra*".

En aquest treball s'ha pogut demostrar que Egipte esta present en l'art de diversos períodes, tot i la desconexença de la societat i del propi autor de l'obra. De manera que la seva teoria és un possible origen a les civilitzacions que ens precedeixen.

5. Bibliografia i Webgrafia

5.1. Bibliografia

BERNAL, Martin, "Atenea Negra".

Barcelona: Crítica, Vol.1, 1987.

BROWN, Chip, "En busca de Cleopatra".

National Geographic (Espanya). Vol. 29, núm.1 (Juliol 2011).

CARRUESCO, Jesús, "La joven Cleopatra".

Historia, National Geographic, núm. 94 (2013).

CASTEL, Elisa, "El gran faraón de Egipto, Ramsés II".

Historia, National Geographic, núm. 111 (2013).

CASTELLANO, Núria, "El esplendor del Imperio Medio".

Historia, National Geographic, núm. 81 (2013).

CORDÓN, Irene, "El río sagrado de Egipto el Nilo".

Historia, National Geographic, núm. 77 (2013).

GIOVANNELLA, Masini. Arte e Histotira de Edipto.

Florència: EB Bonechi (Edició espanyola), 1989.

HERNÁNDEZ, David, "El final de la reina de Egipto, Cleopatra".

Historia, National Geographic, núm. 107 (2013).

HERNÁNDEZ, David, "La Biblioteca de Alexandria".

Historia, National Geographic, núm. 97 (2013).

MALEK, Jaromir, Los tesoros de Tutankhamón.

Anglaterra: Circulo de Lectores, 2006.

POSADAS, Juan Luis, "Cleopatra".

Historia, National Geographic, núm. 78 (2013).

VICENTE, Paulino. "El Nacimiento de Egipto" .

Historia, National Geographic, núm. 106 (2013).

5.2. Webgrafia

AMIGOS DE LA EGIPCTOLOGÍA,

<http://www.egiptologia.com/>

ARTEHISTORIA,

<http://www.artehistoria.jcyl.es/>

ART GALLERY,

<http://www.lib-art.com/>

BÍOGRAFIAS Y VIDAS,

<http://www.biografiasyvidas.com/>

CIUDAD DE LA PINTURA,

<http://pintura.aut.org/>

EL DEPORTE EN LA GRECIA ANTIGUA,

<http://deporteenlagreciaantigua.wordpress.com/>

EL EGITÓLOGO,

<http://elegitologo.webnode.es/dioses/>

LA BATALLA DE KADESH,

<http://www.culturegipcia.es/pagina/culturaegipcia/kadesh/kadesh.htm>

LA CULTURA ANTIGUA,

http://culturaegipcioslgtb.webpin.com/frameset.php?url=/798543_DIOSES-NUT-SHU-Y-GEB.html

LA MUSICA EN EL ANTIGUO EGIPTO,

<http://www.jimena.com/egipto/apartados/musica2.htm>

LA TIERRA DE LOS FARAONES,

<http://www.egiptologia.org/>

MITOS Y LEYENDAS,

<http://mitosyleyendascr.com/>

MYTHOLOGIES,

<http://mythpictures.tumblr.com/>

OVIDIO: METAMORFOSIS, LIBRO III/ RICAMENTE ILUSTRADO CON
OBRAS TOMADAS DE LA HISTORIA DEL ARTE OCCIDENTAL,

http://www.latein-pagina.de/ovid/ovid_m3.htm

PANORAMA NUMISMÁTICO,

http://www.panoramanumismatico.com/articulos/cuando_egipto_fue_romano_id_00315.html

REPRODART,

<http://www.reprodart.com/?qclid=CJqir9Gz9LsCFRSWtAodiyQAqw>

ROMÁNICO CATALÁN,

<http://www.romanicocatalan.com/Index.htm>

THEOI GREEK MYTHOLOGY,

<http://www.theoi.com/>

VIQUIPÈDIA,

<http://ca.wikipedia.org/wiki/Portada>

WEB GALLERY OF ART,

<http://www.wga.hu/>

WIKIPEDIA,

<http://es.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Portada>

Glossari

Aaru: Terminologia egípcia que designa el paratge que equival al paradís cristià. (Pàgina 25).

August: (63 aC.-14 dC.) Va ser el successor de Juli Cèsar, i el primer emperador de l'Imperi romà. (Pàgina 40).

Batalla d'Actium: (31 aC.) va ser l'última batalla que va lliurar August per unificar tot l'Imperi romà. Va ser una batalla naval contra les flotes de Marc Antoni i Cleòpatra. (Pàgina 40).

Ciril d'Alexandria: (380-444 dC.) Cap de l'església Copta en aquell període. (Pàgina 37).

Coptos: Egipcis cristians. (Pàgina 28).

Demòtic: idioma egipci sorgit en l'última etapa de l'imperi. És una derivació del Hieràtic, (escriptura creada pels escribes per poder anar més ràpid al transcriure, només es troba en papirs). (Pàgina 57).

Diàleg de Cleopatra amb la mort, segona escena del cinqué acte de la tragèdia: Anthony and Cleopatra, escrita per William Shakespeare al 1606.

"Mort, on sou?

Veniu aquí, veniu!

Veniu, veniu, i emporteu-vos una reina."

(Pàgina 60).

Dinastia XXX o Làgida, va ser l'última dinastia faraònica d'Egipte, tots els seus faraons van ser descendents de Lagos, general d'Alexandre Magna i governador d'Egipte en el seu regnat. Aquesta dinastia finalitza amb el regnat de Cleòpatra VII. També s'anomena dinastia Ptolomeica. (Pàgina 37).

Directori: penúltim govern de la Revolució Francesa (1795-1799). (Pàgina 49).

Duat: concepte de la mitologia egípcia que equival al inframón. (Pàgina 8).

Els tres faraons que van governar en el període de Kahay: Nyuserre Ini, Shepsekare Isi i Neferirkare Kakai, faraons de la Dinastia V. (Pàgina 20).

Herodot: Historiador grec del segle V aC. (Pàgina 8).

Hicsos: poble procedent de Síria. (Pàgina 9).

ib: Terminologia egípcia que designa el cor com a part del cos on es troben els sentiments. (Pàgina 25).

Inquisició : nom que reben un seguit d'institucions que tenen com a objectiu fer complir la religió cristiana i acabar amb l'heretgia. (Pàgina 70).

Kemet: terminologia egípcia que significa "terra negra" i que equival al nom "Egipte". (Pàgina 7).

Kore: dona jove. (Pàgina 13).

Kuros: Home Jove (Pàgina 14).

Laocoont: Escultura creada per Agesandre, Atenodor i Polidor de Rodes al segle II aC. (Pàgina 53).

Les dotze portes del Duat: representen les dotze hores de la nit on el Sol esta amagat. (Pàgina 8).

Mastaba: és un edifici de forma rectangular, té els murs inclinats i de poca alçada, el sostre és pla. (Pàgina 9).

Natró: Mineral que posseeix algunes de les qualitats del bicarbonat de sodi, la sal comuna. (Pàgina 50).

Ramses II: Faraó de la Dinastia XIX, va governar entre 1298 i 1235 aC. (Pàgina 14).

Peplos: Túnica grega. (Pàgina 14).

Plotí: (205-270 dC.), filòsof neoplatònic que va comentar gran part de les obres de Plató. (Pàgina 36).

Quart saqueig de la Biblioteca d'Alexandria: El Primer saqueig va ser al 48 aC. per ordre de Juli Cèsar, el segon al 273 dC. per ordre d'un líder Musulmà, i el tercer al 297 dC. per ordre de l'emperador romà Dioclecià. (Pàgina 36).

Querubins: són àngels representats amb cos de nen i quatre ales, tot i que també es troben representacions només amb dues ales. (Pàgina 29).

Rococó: és un moviment artístic molt recarregat que va sorgir amb la noblesa francesa i centreeuropea de mitjans del segle XVIII. (Pàgina 51).

Senet: Joc de taula tradicional a Egipte, es jugava a totes les classes socials. (Pàgina 42).

Spina: cos de pedra que es troba al centre de l'arena dels circs romans. (Pàgina 52).

Teodosi I el gran: (347-395 dC.) va ser l'últim emperador de tot l'imperi romà abans de la separació de Constantinoble. (Pàgina 36).

Viatges civilitzadors: Són un seguit de viatges que realitza el déu Osiris amb l'objectiu de civilitzar, a vegades de forma violenta, les terres on encara no ha arribat la cultura egípcia. (Pàgina 28).

Sumari d'il·lustracions per ordre cronològic

Antic Egipte

Paleta de Narmer, 3100 - 3050 aC.

Las tres piràmides de Giza, la seva construcció va ser entre 2520 i 2410 aC.

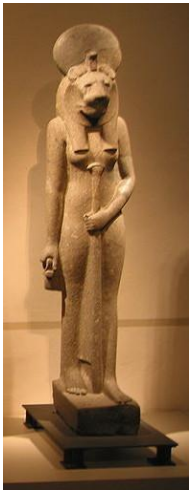
Esfinx de Giza, del faraó Kefrén, 2520-2494 aC.

Escultura de Ranofer, 2450 aC.

Escultura de la deessa Sejmet, finals del Imperi Antic.

Escriba, estàtua cubica, Imperi mig (2050-1750).

Ull Udjat, Imperi Mig, 2050-1750 aC.

Sandàlies d'Ahhotep, 1570-1540 aC.

Pintures al fresc de la tomba de Nebamun, 1400 aC.

Judici d'Osiris, llibre dels morts 1300 aC.

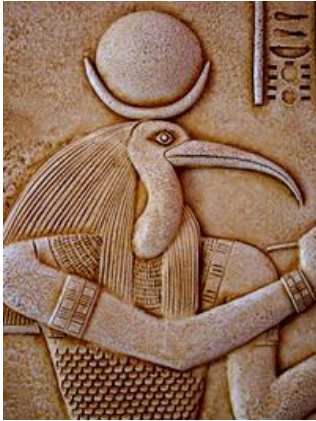
Pintura al fresc de la tomba de Senedjem, 1295-1186 aC.

Relleu de Ramses II, temple d'Abu Simbel, 1284 aC.

Relleu de Thot, temple de Medinet Habu, 1221 aC.

Escultura de granit de la reina Nerfertiti, 1198 - 1199 aC.

Isis com ha mare protectora i Horus, 664 aC.

Moneda de Ptolomeu III Evérgetes, 450 aC.

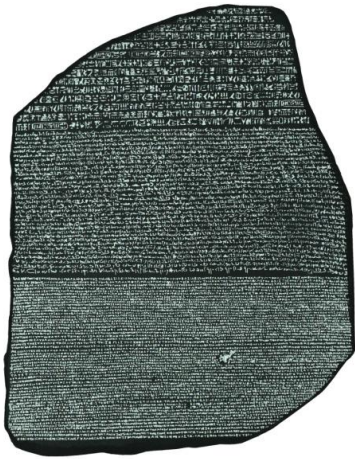
Lleó negre de Nectanebo I, 380-362 aC.

Temple de Kom Ombo, s.II aC.

Pedra Rosetta, 196 aC.

Moneda amb el rostre de Cleopatra, 69 - 31 aC.

Antiga Grècia

Kore, dama d'Auxerre, 650 aC.

Kuros de Tenea, 575 aC.

Ceràmica del mite d'Edip i l'esfinx, 480-470 aC.

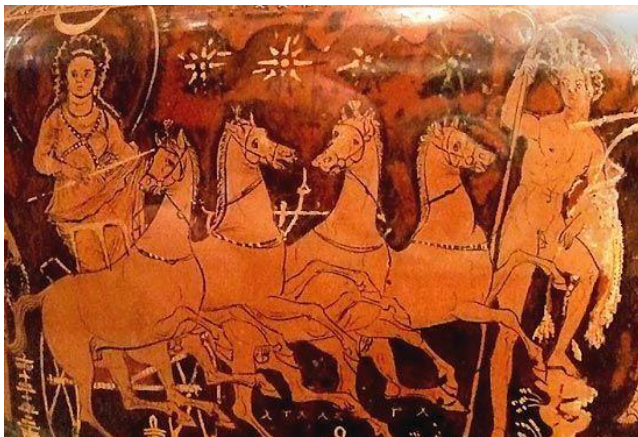
Ceràmica de l'Auriga, segle VI aC.

Ceràmica d'Hèrcules descansant, període Hel·lenístic (del segle IV al segle I aC.)

Ceràmica del mite de Selene i Endimió.

Piràmide Cestia, 12 aC.

Edat Mitjana

Fragment de les pintures de l'església de Sant Miquel de Soriguerola, 1035 dC.

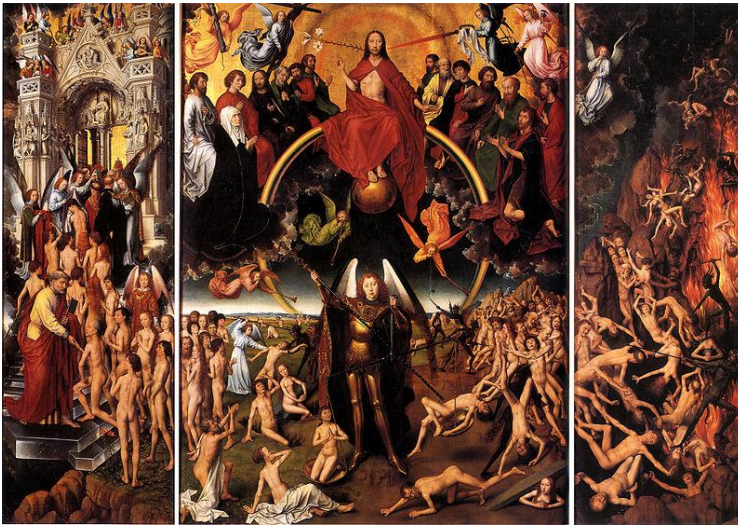
Detall de la pintura al fresc, el pantocràtor de Taüll, 1123 dC.

La Verge de la Ilet, il·lustració del pergamí de Jaume I, 1250 aC.

El Judici Final, Hans Memling, 1466 aC.

Renaixement i Barroc

La mort de Cleopatra, Piero di Cosimo, 1480 dC.

Escola d'Atenes, Rafael, 1509-1510 dC.

La Visió de la Creu, Rafael i els seus ajudants, 1520-1524 dC.

La mort de Cleopatra, Jan Van Scorel, 1520-1525 dC.

Diana, Giuseppe Cesari, 1601-1603 dC.

Cleopatra, Rubens, 1615 dC.

La mort de Cleopatra, Johann Liss, 1622-1624 dC.

El banquet de Cleopatra, Gerard de Lairese, 1622-1624 dC.

La mort de Cleopatra, Lionello Spada, 1576-1622 dC.

La mort de Cleopatra, Guido Reni, 1595-1598 dC.

Cleopatra, Massimo Stazio, 1630

La mort de Cleopatra, Guido Reni, 1630 dC

La mort de Cleopatra, Guido Reni, 1640 dC.

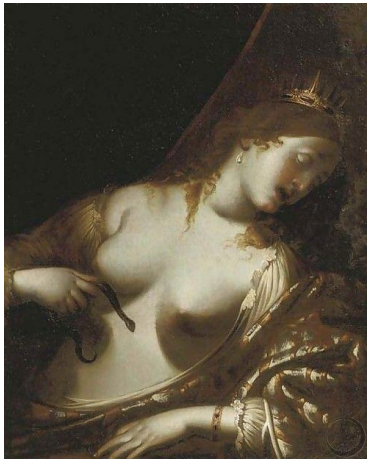
La mort de Cleopatra, Guido Reni, 1640 dC.

La mort de Cleopatra, Guido Reni, 1640 dC

La mort de Cleopatra, Guido Reni, 1640 dC.

La mort de Cleopatra, Giovanni Francesco, 1648 dC.

La mort de Cleopatra, Felice Ficherelli, 1650 dC.

La festa de Cleopatra, Jacob Jordaens, 1653 dC.

La mort de Cleopatra, Jacob Jordaens, 1653 dC.

La mort de Cleopatra, Guido Cagnacci, 1658 dC.

Cleopatra, Cesare Gennari, 1663 dC.

L'elefant, Bernini, 1665

Ptolomeu II convoca als setanta-dos savis jueus per encarregar-los-hi la traducció de la Bíblia, Jean-Baptiste de Champaigne, 1672 dC.

La mort de Cleopatra, Willem Van Dutch, 1694 dC.

La mort de Cleopatra, Gerard Hoet, 1700-1710 dC.

Selene i Endimió, Sebastiano Ricci, 1713 dC.

Neoclassicisme

L'antiga Roma, de Giovanni Paolo Panini, finals del segle XVIII dC.

El tribunal del Uffizi, Johann Zoffany, finals del segle XVIII dC.

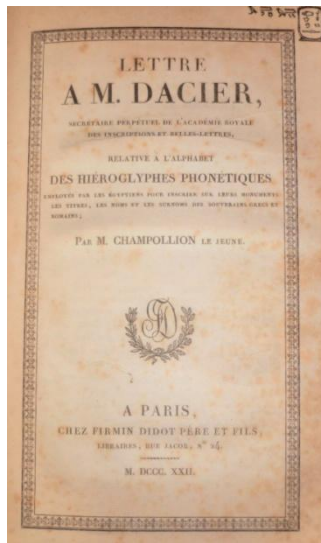
La mort de Cleopatra, Jean Baptiste Regnault, 1796-1799 dC.

L'emperador Napoleó Bonaparte en el seu estudi a les Toulleries, David, 1812 dC.

Lettre à M. Daicer relative à l'alphabet des hiéroglyphes phonétiques, 1822 dC.

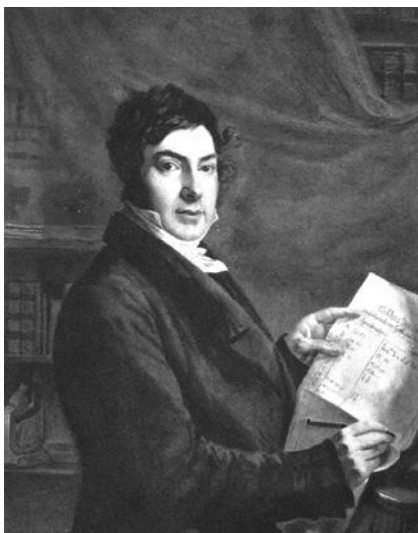

Pl. II
J. L. M.

*Tableau Des Signes Phonétiques
Des Anciens Hiéroglyphiques Et Démotiques Égyptiens*

Lettre Romaine	Signes Démotiques	Signes Hiéroglyphiques
A	⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂ ⊃ ⊂ ⊃ ⊂
B	⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂
Γ	⊃ ⊂	⊃ ⊂
Δ	⊃ ⊂	⊃ ⊂
E	⊃ ⊂	⊃ ⊂
Z	⊃ ⊂	⊃ ⊂
H	⊃ ⊂ ⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂ ⊃ ⊂ ⊃ ⊂
Θ	⊃ ⊂	⊃ ⊂
I	⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂
K	⊃ ⊂ ⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂ ⊃ ⊂ ⊃ ⊂
Λ	⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂
M	⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂
N	⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂
Ξ	⊃ ⊂	⊃ ⊂
O	⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂
Π	⊃ ⊂	⊃ ⊂
P	⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂
E	⊃ ⊂	⊃ ⊂ ⊃ ⊂
T	⊃ ⊂	⊃ ⊂
Υ	⊃ ⊂	⊃ ⊂
X	⊃ ⊂	⊃ ⊂
Ω	⊃ ⊂	⊃ ⊂
TO TA		⊃ ⊂

Retrat de Jean François Champollion, 1823 dC.

Edat Contemporània

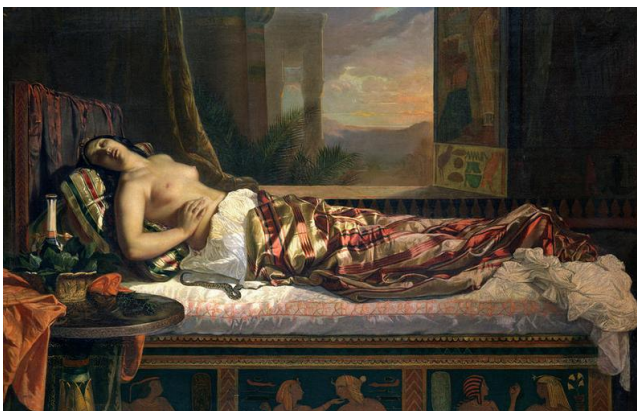
L'estudi i el geni presenta l'antic Egipte a Grècia, François Picot, 1832 dC.

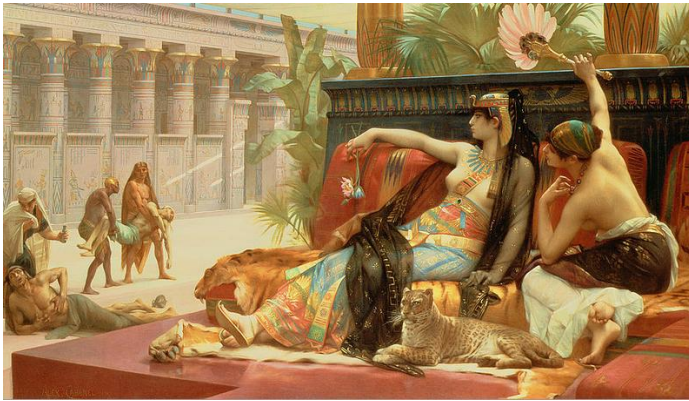
Cleopatra i el camperol, Eugène Delacroix, 1838 dC.

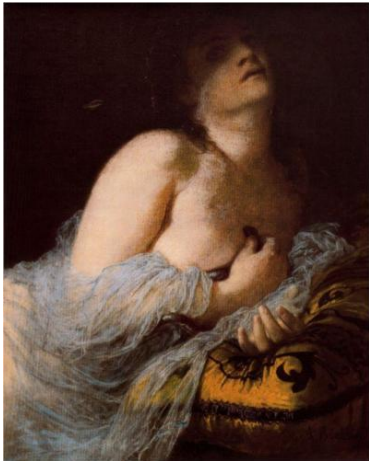
La mort de Cleopatra, German Van Bohn, 1841 dC.

Cleopatra provant verins en els condemnats a mort, Alexandre Cabanel, mitjans del segle XIX dC.

La mort de Cleopatra, Arnold Böcklin, 1872 dC.

La mort de Cleopatra, Jean-André Rixens, 1874 dC.

La mort de Cleopatra, Hans Makort, 1875 dC.

La mort de Cleopatra, Reginald Asthur, 1896 dC.

La mort de Cleopatra, Luis-Marie Baader, 1899 dC.

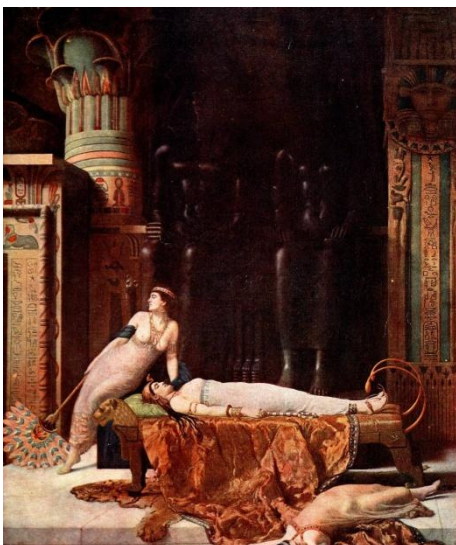
La mort de Cleopatra, Valentine Cameron (1838 - 1904 dC.)

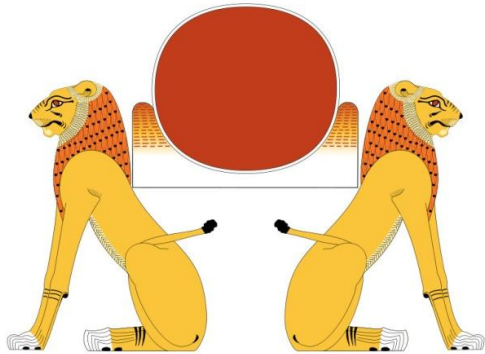
La mort de Cleopatra, Benczúr Gyula, 1909 dC.

La mort de Cleopatra, John Collier, 1910 dC.

Representació digital de la divinitat Aker, actualitat.

Representació digital de la divinitat Jonsu, actualitat.

